

'IEDEREEN HEEFT EEN STIGMA'

INTERVIEW

IN GESPREK MET
CRIMINOLOOG BOUABID
OVER MAROKKANENPANIEK

LESSUGGESTIE

TALKSHOW
DE WERELD DRAAIT NIET DOOR

MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP

BURGERSCHAPSONDERWIJS
VORMGEVING EN OMGEVING

INTERVIEW

FACEBOOKISTAN
HET HANDELEN VAN FACEBOOK

ProDemos

DEMOCRATIE IN CRISIS?

Verkeert de democratie in diepe crisis en komt dat vooral door globalisering, sociale media en populistische partijen? Krijgen mensen met het meeste geld, de grootste mond of de beste opleiding het steeds meer voor het zeggen? Worden onze vrijheden uitgehold? Of hoort het gepraat over crisis bij de gewone tegenstrijdigheden van democratie? Deze en andere vragen komen aan bod in dit historisch, thematisch en geografisch breed opgezette boek. Het gaat niet alleen over westerse landen, maar ook over democratie of

het ontbreken daarvan in andere delen van de wereld. Er is veel aandacht voor de historische context en de sociale verhoudingen waarbinnen democratische instituties al dan niet gedijen. Andere rode draden zijn de verschillende visies op wat democratie is – of zou moeten zijn – en de dilemma's die inherent zijn aan democratie.

Dit boeiende boek over een uiterst actueel onderwerp is de geheel herziene en geactualiseerde versie van de vorige druk uit 2012.

Democratie. Ideaal en weerbarstige werkelijkheid (Jan de Kievit)
ISBN 978 90 6473 529 5
368 pagina's / € 26,95

Te bestellen via de webshop van ProDemos, de boekhandel of bol.com

BURGERSCHAP

Het jubileumjaar van *Maatschappij & Politiek* zit er bijna op. In 2020 gaan we alweer het eenenvijftigste jaar in. Wat mij in een jubileumjaar zoals dit vooral opvalt, zijn de steeds terugkerende discussies. Neem bijvoorbeeld burgerschap. Over welke rol het

onderwijs bij burgerschapsvorming moest spelen, ventileerden een halve eeuw geleden betrokkenen al uitgesproken meningen. De afgelopen decennia werden deze opvattingen bijgesteld, veranderde de rol van de overheid en kreeg het onderwijs met andere contexten te maken. Nieuwe ideeën popten op. Uiteenlopende zorgen over de maatschappij in het algemeen en over jongeren in het bijzonder speelden op de achtergrond een prominente rol in de discussies over burgerschap. Menigmaal ging het gesprek over Artikel 23 van de Grondwet. Ook nu nog. Ik juich discussies over dit soort fundamentele vraagstukken

van harte toe. We kunnen het niet vaak genoeg over het belang van goed burgerschap hebben. Bij het opzetten van burgerschapsprogramma's op middelbare scholen spelen het vak maatschappijleer en de docenten die dit vak geven al jaren een belangrijke rol. Het wekt daarom geen verbazing dat er in dit nummer wederom ruimschoots aandacht voor burgerschap is. Gedurende de eenenvijftigste jaargang van *M&P* zal burgerschap een terugkerend thema in ons vakblad blijven, net als overigens een aantal andere thema's waar we bij maatschappijleer al ruim een halve eeuw geen genoeg van kunnen krijgen.

IVO PERTIJS
hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	10 EUROPA	18 MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP	28 RECENSIES
4 CRIMINOLOOG OVER PANIEKTHEORIE	12 VOX POPULI	22 FACEBOOK	30 NVLM
7 COLUMN	13 BURGERSCHAP	24 FOUTE BOEKEN	31 COLUMN
8 TALKSHOW	16 BACK TO THE ROOTS	26 LESMATERIAAL	

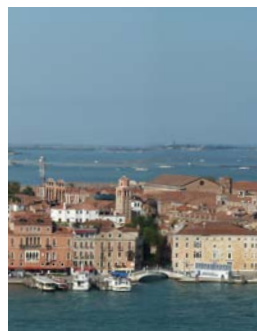
04

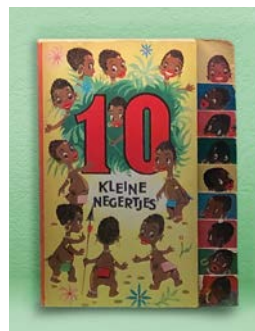
08

10

24

26

Abdessamad Bouabid
(foto: Mildred Ramzan, Erasmus Universiteit Rotterdam)

INTERVIEW MET CRIMINOLOOG ABDESSAMAD BOUABID

'EEN *FOLK SAINT* BEVINDT ZICH OP GLAD IJS'

Abdessamad Bouabid promoveerde op zijn onderzoek naar verschillende maatschappelijke reacties op 'Marokkanen' in Nederland. Hiervoor maakte de criminoloog gebruik van een discoursanalyse, voerde hij talloze gesprekken met jongeren en koppelde hij de gegevens aan sociologische theorieën.

Zijn proefschrift verscheen als boek: *De Marokkanenpaniek* (uitgeverij Boom).
Maatschappij & Politiek sprak met de criminoloog.

IVO PERTIJS

In de jaren zestig was socioloog Erving Goffman de eerste die op een bepaalde manier over het concept stigma schreef. Hij had het over een grote groep mensen: prostituees, homo's, joden, gehandicapten, criminelen. Een brede groep die allemaal met hetzelfde te maken kregen', vertelt de aan de Erasmus Universiteit verbonden onderzoeker Abdessamad Bouabid. 'Mensen die mijn boek lezen herkennen er wel iets in. Dit is het universele van het stigma. Je zou denken dat de oudere, witte man geen stigma heeft, maar ook hij heeft een stigma. Als je er de kranten op naslaat zijn dit de mensen met geld, zij zouden de wereld bestelen, de bankiers... Iedereen heeft een stigma.'

In uw boek gaat u onder meer in op zichtbare en onzichtbare stigma's.

'Dit is een interessant verschil. Of het effect ook anders is, durf ik niet te zeggen. Iemand van wie het duidelijk zichtbaar is, bijvoorbeeld een donker iemand, kan dit moeilijk verbergen. Overigens is dit contextgebonden. Een donker iemand in Afrika heeft hier geen last van. Een zichtbaar stigma kan een andere impact hebben. Van iemand met zwarte krullen en een donkere huid weten mensen in Nederland al snel dat hij een Marokkaan is. Als je dan ook nog eens van bontkraagjes houdt, wordt het heel lastig.'

Hoe kwam u bij de morele paniektheorie terecht?

'In het tweede of derde jaar van mijn opleiding Criminologie leerde ik over deze theorie. Ik las het door. Het kwam mij bekend voor. De reactie op een kleine groep mensen die als de *folk devils*

worden gezien. Ik wilde dit vanuit de Marokkanen in Nederland bekijken. Dit werkte ik voor mijn masterscriptie uit. Ik maak al mijn hele leven de reactie op de Marokkanen-problematiek mee. Dat is een van de redenen waarom ik Criminologie ging studeren. Ik wilde weten hoe het precies in elkaar steekt: aan de ene kant het Marokkaan-zijn in Nederland en dat je daar constant mee bezig bent en over nadenkt, aan de andere kant de theorie die ik voor mijn kiezen kreeg. Ik wilde dit combineren. Voor mijn scriptie paste ik de morele paniektheorie op moslims in Nederland toe. Ik kreeg hiervoor een 9. Mijn begeleiders vroegen waarom ik hetzelfde onderzoek niet voor Marokkanen deed.'

Socioloog Stanley Cohen maakt onderscheid tussen *folk devils* en *folk heroes*. De laatste zijn rolmodel voor de dominante meerderheid. U voegde daar nog een derde type aan toe: *folk saints*.

'Ik onderzocht het mediadiscours en zag dat sommige moslims positief werden beschreven. In zijn boek beschreef Cohen alleen maar negatieve beelden. Op een zeker moment citeert hij een krant uit die tijd [jaren zestig, red.] die een vergelijking maakt tussen de losbandige *mods* en *rockers* en de jongens die tijdens de oorlog voor hun land vechten. De manier waarop de laatsten positief werden neergezet, had een bepaalde reden, namelijk altijd afgezet tegen die ander. Er wordt niet alleen een negatief rolmodel neergezet (zo moet je niet zijn), maar ook een positief rolmodel (zo moet je wel zijn). Er zit een wij-zijdenken in de samenleving. Dit zit niet alleen bij de meerderheid. Als iemand uit de minderheid stapt en door de meerderheid wordt aangeprezen vanwege zijn aanpak

van die minderheid, zoals Ahmed Aboutaleb, dan ziet de minderheid hem als verrader. Ze vinden dat hij voor de minderheid moet opkomen in plaats van deze aan te pakken. Ze verwijten hem dat hij dit alleen doet om hogerop te komen. Een *folk saint* bevindt zich op glad ijs en kan het nooit goed doen. Voor Aboutaleb is het bijzonder lastig. Hij is burgervader en is er voor iedereen. Hij kan niet voor één groep opkomen. Goffman beschrijft dat mensen die zich als vertegenwoordigers opwerpen vaak door een minderheidsgroep als verraders kunnen worden gezien. Zij verwachten volledige loyaliteit. Als zij deze vertegenwoordigers met de meerderheid zien, denkt de minderheid dat de vertegenwoordiger op de meerderheid lijkt en met de meerderheid meepraat. Een vertegenwoordiger die aan twee kanten levert, levert aan twee kanten half. Lever je aan één kant niets, dan ben je de gebeten hond.'

Had u hier als onderzoeker uit de universitaire wereld last van op het moment dat u de jongens voor het onderzoek sprak?

'Totaal niet. Ik schrijf hun verhaal helemaal op en zij staan volledig achter hun verhaal. Ik ben geen publiek figuur. Ze zien mij niet bij Jeroen Pauw aan tafel zitten, of andere mensen van de meerderheid. Ze zien mij niet rondlopen op de universiteit. Ze zien wel dat ik naar de moskee en de voetbalvereniging ga waar zij ook heengaan, dat ik Marokkaans praat en Marokkaanse thee drink. Dat is de Abdessamad die zij kennen. Ik praat niet negatief over de groep. Dat zie je bij Aboutaleb en [zijn collega Ahmed, red.] Marcouch wel. Zij doen uitspraken die pijn doen bij jongeren.'

Was u verbaasd over het mediadiscours als het over Marokkanen gaat, bijvoorbeeld het structureel benoemen van het Marokkaans zijn?

'Ja en nee. Nee, omdat ik zelf als Marokkaan dit allemaal op het nieuws volg. Sommige respondenten volgen echt alles. Andere respondenten worden er helemaal gek van en volgen het nieuws niet meer. Als je een persoonlijk stigma hebt, dan spreekt deze berichtgeving je meer aan. Iedereen met een stigma heeft dat. Een student deed onderzoek naar familieleden van gedetineerden en hoe zij met stigma's omgaan. Deze mensen interpreteerden allerlei zaken vanuit dat stigma. Hij doet zo, omdat ik familie van die en die ben. Je wordt gevoelig voor alles wat je over je stigma leest. Toen ik dit onderzocht, schrok ik er dus niet van. Aan de andere kant: als je ziet dat er een structuur achter zit, dat dit bij elk incident is, dat steeds dezelfde personen opstaan... Ik schrok van het idee dat er een mechanisme achter zit. Het is geen toevaligheid van mensen die schrikken. Er zit angst achter, onwetendheid.'

Media blijven jongeren Marokkaan noemen, ook als een familie meerdere generaties in Nederland woont. Hoe lang kun je een jongere met een Marokkaanse achtergrond nog Marokkaan noemen, vraag ik mijzelf weleens af.

'Die vraag moet je neerleggen bij diegenen die het label opplakken. Verschillende organisaties denken daar anders over. Soms vragen ze naar mijn nationaliteit, maar ook weleens naar die van mijn ouders. Soms vragen ze naar mijn geboorteland, dan schrijf ik Nederland op, maar soms willen ze weten waar mijn ouders zijn geboren. Mijn kinderen zullen dit niet hebben: zowel zij als hun ouders zijn in Nederland geboren. Daar zijn ze vanaf. Organisaties als het CBS en het SCP, die bang zijn om deze groep uit het oog te verliezen, maken gebruik van termen zoals derdegeneratieallochtoon. Waarom wil je die groep in de gaten houden? Je maakt je zorgen over die groep, maar zo blijft het stigma in stand. Stigmatisering is een deel van het probleem. Dat vind ik zorgwekkend. Voor een aantal journalisten speelt mee dat het verkoopt als je Marokkanen in een artikel

noemt. Dat pakt de aandacht van de lezer. Er is morele paniek. Door het label te gebruiken koppelen journalisten dit aan andere angsten en gebeurtenissen. Als in een zwembad in het noorden van het land meisjes lastig worden gevallen, dan lees je dit en ga je verder. Staat er 'Marokkaan', dan koppel je het in je hoofd aan al die andere gebeurtenissen. Dit roept emoties op. De negatieve effecten zijn groot. Niet alleen richting de brave Marokkaan die dit leest, maar ook richting de Nederlander die wordt bevestigd in de vooroordelen die hij al had of begint te twijfelen. Het is niet goed voor de beeldvorming.'

Dit soort incidenten komen ook in de klas ter sprake. Wat zou een docent vooral niet moeten doen?

'Het is heel ingewikkeld. Het is een gevoelig punt. De beste manier om hierover te praten is door de introductie van het concept stigma. Je moet dit goed uitleggen. Niet alsof het alleen iets negatiefs is. Het gaat om een eigenschap die jij hebt en die neutraal is, maar door de samenleving als negatief wordt gezien. Door het zo uit te leggen, snapt iedereen het. Gebruik

'Als iemand uit de minderheid stapt en door de meerderheid wordt aangeprezen vanwege zijn aanpak van die minderheid, zoals Ahmed Aboutaleb, dan ziet de minderheid hem als verrader' (foto: Nederlandse Ambassade Washington D.C.)

concrete voorbeelden, bijvoorbeeld van mensen met een strafblad die daar last van hebben of van homo's die het stigma wel kunnen verbergen, en dat helaas ook vaak doen. Je kunt bij wijze van spreken je hele klas langs. Vanuit dat idee kun je er denk ik over praten. De mens is altijd geneigd om in termen als goed en slecht te denken. Het is goed voor jongeren om duidelijk te hebben wat goed en slecht is. Het gebeurt dat media een wij en zij creëren waardoor er een scheiding ontstaat: wij tegen de Marokkanen. Wie wij zijn wordt nooit geëxpliciteerd. Dat is problematisch. Als je bijvoorbeeld een door moslims gepleegde aanslag bespreekt, denkt een islamitische jongen in de klas dat hij hier niets mee te maken heeft. Hij kent de aanslagplegers niet, dat zijn geen moslims... Ze hebben een grotere hekel aan de aanslagplegers, dan de dominante meerderheid, maar worden wel door de meerderheid met die aanslagplegers geassocieerd. Dat is echt heel pijnlijk. Dat moet je vermijden. Een docent hoeft niet te benoemen dat de daders moslims waren. Je kunt wachten tot leerlingen dit zelf aankaarten waardoor je hierop in kunt gaan door te stellen dat het om een kleine groep gaat die het voor de grote groep verpest. Een docent moet de scheiding benadrukken. Vraag ook niet aan leerlingen wat zij hiervan vinden. Zo'n jongen weet dat hij hier ook iets van moet vinden. Er zit dan een impliciete koppeling richting die groep. Het is beter om te vragen wie daar iets over wil zeggen. Over deze onderwerpen praat ik ook met studenten. Daarbij spelen dezelfde gevoeligheden. Ik heb weleens felle discussies in de groep gehad. Dat is geen reden om het onderwerp uit de weg te gaan. Het is juist extra belangrijk om het concept stigma bloot te leggen. Veroordeel mensen niet als groep, maar blijf ze als individu zien. Voor de verklaring van de oververtegenwoordiging van Marokkanen in de criminaliteit wordt vaak verwezen naar sociaaleconomische omstandigheden, maar er blijft een onverklaarbaar deel over. Als hier geen wetenschappelijke verklaring voor is, volgen er theorieën die met het Marokkaan-zijn te maken hebben. Wetenschappelijk valt dit niet te onderbouwen. Het blijft onverklaarbaar. Ze vergeten dat de onderzochte groep Marokkanen als één groep wordt gezien, terwijl je het los moet zien van etniciteit en de hele groep criminelen voor verder onderzoek moet nemen. Het loskoppelen van etniciteit is een technisch verhaal. Soms heb ik moeite om dit uit te leggen. Bij de islam is dit eenvoudiger. Radicalen heb je immers bij elke godsdienst of ideologie.' ♦

STEEF

TERUG NAAR DE BEDOELING

Sinds vorig schooljaar heb ik een nieuwe teamleider. Hij komt in z'n tweede jaar helemaal op stoom. Hij doet de dingen anders dan we voorheen deden, dat is in het onderwijs altijd even wennen. Zijn uitgangspunt is namelijk: goed onderwijs. Bij elke kwestie roept hij: 'Terug naar de bedoeling!'. Vervolgens begint hij zijn keuze hardop te beredeneren met leerlingen als uitgangspunt. Ook ik moest even aan het idee wennen, maar hij heeft gelijk. We zijn er als leraren inderdaad om de leerlingen zo goed mogelijk les te geven.

Zijn ideeën hebben wel iets weg van het pleidooi van Ton van Haperen. De columnist van het Onderwijsblad heeft een boekje geschreven met als strekking het onderwijs 'tot de grond toe af te breken' om het daarna opnieuw op te bouwen. Uitgaande van goed onderwijs: stoppen met allerlei verschillende onderwijsconcepten, geen bestuurders en weg met de coördinatoren met verzonnen taken. Alleen leraren die goed kunnen lesgeven.

Dat zoiets verfrissend kan werken merkte ik zelf toen ik het malle idee in mijn hoofd kreeg om een methode voor maatschappijleer op te zetten. Door eens wat langer stil te staan bij de kerndoelen van het vak, leerde ik maatschappijleer opnieuw kennen. Ik bouwde mijn methode op, met uitsluitend datgene waar ons vak voor is opgericht. Terug naar de bedoeling van maatschappijleer. Sindsdien geef ik weer *echt* les. De methode is niet meer leidend. Ik kan langer stilstaan bij belangrijke onderwerpen, zoals socialisatie, parlementaire democratie, sociale zekerheid, rechtsbescherming enzovoorts. Alleen datgene waar maatschappijleer voor is bedoeld.

Misschien is dat idee van mijn teamleider en Van Haperen niet eens zo slecht dus. Laten we gewoon 'het stelsel bombarderen' en opnieuw beginnen; niet alleen in het onderwijs, maar wat mij betreft in de hele publieke sector. Met z'n allen 'terug naar de bedoeling'. Ik durf te wedden dat we tot verrassende inzichten gaan komen. Stel je eens een gezondheidszorg voor waarbij de patiënt weer voorop staat en dat er voldoende agenten zijn om met je aangifte aan de slag te gaan. Of wat dacht je van een advocaat die je ongeacht je inkomen bij kan staan in een echtscheiding? Wie weet krijgen we dan uiteindelijk zelfs een kinderfeest, waarbij het om de kinderen draait. ♦

STEF VAN DER LINDEN
(maatschappijleer.net)

ACTIEVERE TALKSHOW ALS TOVERMIDDEL

GEEL GEZELLIG

Vijf leerlingen zitten rondom een tafel. Een van hen is presentator, de anderen zijn genodigden. Op het scherm verschijnt een naam: *De wereld draait niet door*. Er hangt spanning in de lucht. Een zacht muziekje kondigt de start van de show aan. Klasgenoten wiebelen op hun stoel, zij vormen het publiek.

MARIAN VAN DEN BERGE

Leerlingen van het Goois Lyceum in Bussum ontwikkelen zich tot Eva Jinek of Beau en nemen de rol van presentator, deskundige, journalist of verslaggever aan. In de voorbereidende fase wordt in groepsverband een actueel maatschappelijk probleem gekozen om eerst de achtergronden te verkennen. Tijdens het moment suprême kruisen de scholieren de verbale degens en dagen ze hun medeleerlingen uit om mee te doen. Creativiteit, plezier en samenwerking vormen de bouwstenen van de live talkshow. Twee Bussumse leerlingen vertellen over de pilot die zij met het praatprogramma volgen als didactisch instrument tijdens de les maatschappijleer.

PIJN IN JE BUIK

Iedere middelbare scholier is weleens met een praktische opdracht in aanraking gekomen. Als dat woord niet bekend voorkomt, dan is het synoniem ervoor vaak een presentatie of, als je geluk hebt, een werkstuk. Ook bij maatschappijleer komt deze vorm van kennis opdoen vaak voor. Nogal logisch, aangezien actuele

onderwerpen toch net iets minder gemakkelijk in tekstboekformaat zijn om te toveren dan, bijvoorbeeld, de geschiedenis van Nederland. Maar goed, ik ben zelf iemand die nogal bang is voor dit soort praktische opdrachten; de vorming van groepjes, de samenwerking die vaak mislukt, de pijn in de buik die je vlak voor een presentatie krijgt. Geef mij maar liever een toets, maar helaas ben ik niet degene die daar over gaat en zo zat ik uiteindelijk in een groep van vier mensen te stressen over het werkstuk dat de voorbereidende opdracht voor de talkshow was. Zoals verwacht ging de samenwerking stroef: ik wilde heel graag dat alles ruim op tijd af was, dus hamerde ik er ook bij andere leerlingen uit mijn groepje op of ze hun gedeelte nou alsjeblieft een keer wilden schrijven. Ondanks deze inspanning was het pas een dag van tevoren klaar. Dat was alleen maar de voorbereidende opdracht en was niets vergeleken met wat er nog zou komen - *la pièce de résistance*: de talkshow! Ook hier zag ik erg tegenop. Ik ben niet zo'n kei in acteren en presenteren is ook niet echt mijn sterkste kant, dus een com-

binatie van die twee verhoogde voor mij een beetje de stress. Gelukkig had ik toen recentelijk een stuk of zes presentaties en een hele toetsweek achter de rug. Dit zeg ik niet om medelijden te kweken - denk aan iedereen die al dat werk had moeten nakijken - maar omdat ik hierdoor vrijwel immuun voor stress was geworden. De voorbereiding hiervan ging dan ook soepeler dan verwacht. Dat kwam echter niet alleen maar door de laten-we-het-maar-doen-dan-hebben-we-het-gehad-houding die de meerderheid van de leerlingen had, maar ook door de voorbereidende opdracht waaraan wij al hadden lopen zwoegen. Wij hebben al onze informatie voor de talkshow van het eerder geschreven werkstuk gehaald. Dit was ook de bedoeling, maar het verbaasde mij wel dat de overloop tussen het werkstuk en de talkshow zo soepel verliep. Het enige wat wij nog hoefden te doen was ervoor zorgen dat de talkshow zowel informatief was, als leuk om naar te kijken. Zo hadden wij het in onze talkshow *Geel Gezellig* (waar gele kleding dragen verplicht was en iedere deelnemer gemberthee kreeg) over, natuurlijk, de gele hesjes. Daarnaast hadden wij er nog veel meer rare 'extra's' in gestopt om het leuk te houden voor de leerlingen die ernaar keken. Dat is - merkten wij ook toen wij naar andere groepjes keken - een stuk gemakkelijker te doen dan bij een normale presentatie. Zoals misschien wel is te merken, vind ik een talkshow veel beter dan het geven van een normale presentatie. Zo is het niet alleen maar een stuk leuker om te doen, maar vind ik het ook nog eens leerzamer dan een presentatie. Dit komt doordat je je moet inleven in je rol als 'specialist' en je je daardoor meer bezighoudt met wat je zegt en wat je overtuigingen zijn dan wanneer je vanuit een objectief standpunt vertelt. Bij een presentatie is de omgang met informatie dus meer passief dan bij een talkshow, waar je de informatie actief op je rol moet toepassen. De talkshow vind ik al een hele stap vooruit ten opzichte van een 'normale' presentatie. Ik zie hier grote mogelijkheden wat betreft de vorming van een nieuw leersysteem en ik hoop dat ik mijn visie duidelijk heb weten over te dragen.' | **REMY**, VWO-4

ERVARING RIJKER

'Als onze docent maatschappijleer ons vertelt wat de volgende opdracht is, is die net wat anders en uitdagender dan alle andere opdrachten. Met vier leerlingen moeten we namelijk een live talkshow presenteren. In eerste instantie weten veel klasgenoten niet wat ze hiermee aan moeten, want dit kennen ze helemaal niet en het voelt daardoor onwennig. Wanneer iedereen met zijn groepje aan de voorbereidingen is begonnen, vallen de puzzelstukjes meer op hun plaats. We wisselen ideeën uit en hebben lol.

Als eerste moeten we een maatschappelijk probleem uitkiezen waar de talkshow en de praktische opdracht over moeten gaan. Wij gaan voor de afschaffing van de basisbeurs; iets wat actueel is en vanuit verschillende perspectieven kan worden besproken. Vervolgens gaan we een praktische opdracht schrijven vanuit vier verschillende invalshoeken (politiek, economisch, sociaal-cultureel en historisch). Dit zorgt ervoor dat je het maatschappelijk probleem van alle kanten benadert. Wanneer de praktische opdracht af is, beginnen we met de talkshow. De praktische opdracht is de basis van de talkshow, want hierin staan nuttige bronnen en veel informatie.

Vervolgens moeten we een naam voor de talkshow bedenken. Dit is eenvoudiger gezegd dan gedaan, want hierin gaat nogal wat tijd zitten, want wat is nou echt een creatieve en toch duidelijke naam voor een talkshow? Wij gaan uiteindelijk na veel brainstormen voor *STUDENTtalk*, een talkshow waarin de problemen van studenten worden besproken. Vervolgens bedenken we welke gasten er in onze talkshow moeten komen. Aangezien onze talkshow over de afschaffing van de basisbeurs gaat, nodigen wij politieke leiders uit die ieder een ander standpunt hebben, waaronder Lodewijk Asscher en Gert-Jan Segers. In overleg kiezen we de presentator en de basis is gelegd. Vervolgens bedenken we hoe we de talkshow willen laten verlopen en wat iedere gast in elk geval moet zeggen. Ten slotte oefenen we een paar keer totdat we er vertrouwen in hebben dat het helemaal goed gaat komen.

Enkeel in de klas is het best raar om een live talkshow te geven, want het vereist meer dan alleen wat informatie overbrengen. Om de klas bij de les te houden en de betrokkenheid te vergroten, stellen we tijdens de talkshow veel vragen aan de leerlingen. Aan het einde van de les kijken we elkaar aan en slaken we een zucht van verlichting. We realiseren ons dat het allemaal goed is gekomen... en meer dan dat. Ook al is het een uitdaging, het is oprecht leuk om die aan te gaan. Er is nu namelijk ook over de setting, sfeer en manier van praten nagedacht. Het is dus meer dan alleen wat informatie overbrengen, een talkshow moet ook een ervaring overbrengen. Naar de talkshows luisteren vind ik echt leuk, want de ene talkshow bevat veel humor, terwijl de andere veel interactie en afwisseling in zich herbergt. In elke talkshow zit een quiz. Dit zorgt ervoor dat de leerlingen beter opletten en meedoen dan bij de klassieke presentatie. Een live talkshow in de klas leert je dus om op een andere manier te presenteren. Het is een aanrader voor iedereen; in het begin best een uitdaging, maar zeker ook een kans om je op een leuke manier te ontplooiën!' | **PHILINE**, VWO-4 ♦

STUDENTtalk

Remy en Philine vinden het leuk en leerzaam om een talkshow in elkaar te zetten en te presenteren. Wie heeft er ervaring met het op deze manier presenteren van een maatschappelijke kwestie? De redactie is zeer benieuwd naar uw experimenten op dit gebied. Mail naar M&P: m&p@prodemos.nl.

EUROPESE IDENTITEIT VOLGENS ILJA LEONARD PFEIJFFER

HOTEL IN VERVAL

Over identiteit, speciaal de Europese, is heel wat afgetobd met tal van omschrijvingen die zelden op algemene bijval kunnen rekenen. In de alom geprezen roman van Ilja Leonard Pfeijffer *Grand Hotel Europa* fungeert de identiteit van Europa als rode draad, met het in verval verkerende hotel als symbool daarvan. De vraag is of Pfeijffer er wel in slaagt die Europese identiteit tastbaar te maken.

WOLTER BLANKERT

Ilja Leonard Pfeijffer past in een traditie van romanschrijvers die hun verhaal lieten afspelen tegen de achtergrond van de ondergang of het verval van Europa, vaak met een nostalgische toonzetting. Pfeijffer beklemtoont het verval. Europa heeft afgedaan als wereldmacht en produceert zelf niets meer, waardoor het van Chinese import afhankelijk is geworden. Met al zijn pezen en zenuwen zit Europa vastgeketend aan het verleden; vooral in Italië is dat overal zichtbaar door de overdaad aan historische monumenten. Europa lijkt te bezwijken onder de last van het verleden, waardoor eigen dynamiek verloren is gegaan. Het hele boek door toont Pfeijffer de vrees dat deze boodschap aan de aandacht van de lezer ontsnapt en daarom hanteert hij met verve het principe 'In de herhaling toont zich de meester'.

CARPE DIEM

Hierbij doet zich een tegenstrijdigheid voor: bijna even vaak heft hij een klaagzang aan over het verloren gaan van tradities en over de afgrijselijke Europese eigenschap zich van datzelfde verleden los te zingen. De schrijver is de enige die nog het fatsoen opbrengt zich voor het diner in smoking te hijsen en met een overdreven verzorgd uiterlijk voor de dag te komen. De rest van de mensheid schuift aan in kleurrijke bermuda's met

teenslippers eronder. De Europese of Chinese toerist interesseert zich geen lor voor kunstschaten en trekt er alleen op uit om selfies te schieten met de Mona Lisa of Nachtwacht als achtergrond en de collectie magneetsouvenirs op de koelkast te vervolmaken.

Zo lijkt hij te betogen dat Europa in het

'WORTELS ZIJN
BELANGRIJKER DAN
BESTEMMINGEN'

verleden leeft en de Europeanen de dag van vandaag plukken, losgeslagen van elk historisch besef. Godsdienst speelt in het boek een bescheiden rol, maar nergens anders zijn de wortels daarmee zo bruut doorgesneden als in het grootste deel van de Europese Unie; niet alleen in West-Europa, maar nog sterker in de Baltische staten en Tsjechië.

STEINER

Voor andere identiteitszaken doet Pfeijffer een beroep op socioloog George Steiner¹, die wordt opgevoerd in een dialoog met de meest erudiete hotelgast. Een belangrijke

rol voor de Europese identiteit hebben volgens hem de cafés gespeeld, als plaats voor een hoogstaand discours. Verder speelt de joods-christelijke klassieke traditie een bepalende rol, als onderdeel van genoemde historische bagage. Pfeijffer/Steiner/de erudiete hotelgast noemt de Verlichting niet met name, maar suggereert die met de vermelding dat de klassieke wortel tot ons rationaliteitsbesef heeft geleid. Meer dan bij de meeste andere beschavingen berust de Europese traditie op schriftelijke overdracht. Een origineel aan Europa toegedicht kenmerk is tenslotte dat de natuur is gedomesticeerd, Europa kent geen ruige wildernis en zelfs de bossen lijken meer op aangeharkte landschapsparken.

Door oververmoeidheid van de erudiete hotelgast blijven de steden onvermeld, maar uit andere passages blijkt zonneklaar dat stadscentra als Venetië, Genua of Delft uniek in de wereld zijn.

KANTEKENINGEN

Pfeijffer heeft een roman geschreven, vanzelfsprekend zonder verantwoordingsplicht. Wel kan hij door zijn meeslepende schrijfstijl verkeerde beeldvorming in de hand werken. Daarnaast blijft het in de literaire kritiek een vraag of bij non-fictie binnen een roman ook geheel vrij met de feiten mag worden omgesprongen. Zo is zijn herhaalde stelling dat Europa niets meer zelf produceert tamelijk overdreven.

In 2018 lag de totale productie van de Europese Unie nog altijd iets boven die van China, met minder dan de helft van de bevolking. Verschillende zaken die Pfeijffer als 'typisch Europees' omschrijft zijn niet zo vanzelfsprekend gebonden aan dit continent als de auteur stelt. Het Europese café bestaat natuurlijk alleen in Europa, maar praathuizen waar onder het genot van een geestverruimend middel ideeën worden uitgewisseld, dragen een universeel karakter, zoals warongs in Indonesië en theehuizen in het Midden-Oosten. Daarnaast lijkt de islamitische wereld meer in het verleden te leven dan Europa, terwijl in heel wat andere delen van de wereld tradities en voorouderverering niet van de lucht zijn. De staatsinrichting en regeringsgebouwen van de Verenigde Staten zijn meer geënt op de klassieke-rationele traditie dan in Europa, terwijl de moderne democratie daar van ouder datum is.

Kortom, Pfeijffer loopt tegen dezelfde problemen aan als iedereen voor hem. De Europese identiteit, voor zo ver daar sprake van is, wordt vanzelfsprekend vooral door de Europese geschiedenis bepaald, zoals die van China door de

Chinese. Of het beklemtonen van die identiteit nuttig of schadelijk is draait weer om een heel andere vraag.

INTUÏTIEVE BENADERING

Pfeijffer is op zijn best als hij zich aan het eind van het boek aan de identiteit van de Europese Unie waagt. Hier gaat het om een overtuigende liefdesverklaring om zijn weigering zijn vriendin naar Abu Dhabi te vergezellen te rechtvaardigen: 'Ik wil een patriot zijn van de Europese Unie die dag in dag uit worstelt met achterhaalde nationale deelbelangen en moedig blijft worstelen. Niemand houdt van de Europese Unie, maar ik wel. Ik houd van de poëtische traagheid en de kloekmoedige taaheid waarmee dit wereldwonder van complexiteit en compromissen wordt vormgegeven (...) Ik geef Europa gelijk dat het weigert zijn verleden los te laten omdat wortels belangrijker zijn dan bestemmingen'.

Deze intuïtieve benadering (ik voel het omdat het zo is) leek ook in het verleden overtuigender dan zorgvuldig onderbouwde betogen. Europese identiteit viel samen met het gevoel Europeaan te zijn. De Franse president Charles de

Gaulle wilde het Verenigd Koninkrijk niet bij de Europese Gemeenschap hebben 'omdat het te weinig Europees is'; een nadere toelichting vond hij onzin en hij heeft gelijk gekregen. De Britten, inclusief premier Winston Churchill, spraken en spreken op hun beurt over Engeland en Europa, dat pas bij Calais begint. De enige goede koning die Frankrijk heeft gekend, Hendrik IV, stelde rondom 1600 dat een verenigd Europa een goede zaak zou zijn, vanzelfsprekend zonder barbaarse Russen en islamitische Turken. Veel Russen zijn altijd ambivalent geweest over hun band met de rest van Europa en Turken in Istanbul laten zich bij voorkeur in het Aziatisch deel begraven, omdat ze niet in Europa willen liggen. De vraag blijft wel wie zich Europeaan voelt: is Ilja Leonard Pfeijffer een uitzondering, de regel of een voorbeeld? ♦

Noot

1. George Steiner (1929) wordt doorgaans aangeduid als cultuurfilosoof en literatuurwetenschapper, in zijn *The idea of Europe* (2004) worden deze punten uitgewerkt.

OPDRACHTEN

1. Kijk nog eens kritisch naar je Facebookprofiel (als je dat hebt) en probeer je identiteit, of identiteiten, nog beter uit de verf te laten komen.
2. Koningin Máxima zei jaren geleden: 'De Nederlanders bestaat niet'. Heel wat mensen werden daar razend om (anderen vonden het goed gezegd). Probeer die razernij te verklaren. Nog veel langer geleden zei de toenmalige koningin Juliana in een troonrede: 'Alle Nederlanders zijn verschillend'. Dat vond iedereen een wijze uitspraak. Zie jij een verschil?
3. Zet een aantal zaken op een rijtje die deel zouden kunnen uitmaken van een Nederlandse identiteit, zeg maar een Facebookprofiel voor Nederland.
4. Probeer hetzelfde voor de Europese Unie.
5. Topvoetballers met twee nationaliteiten kunnen maar voor één land uitkomen. Als ze één keer voor Nederland hebben gespeeld kunnen ze nooit meer voor hun andere land uitkomen. Kun je die regel verklaren en vind je die regel terecht? Licht je antwoord toe.

LESSUGGESTIE

Een Facebookprofiel biedt je de kans je eigen identiteit zo gunstig mogelijk te omschrijven. Daaruit blijkt vaak dat je verschillende identiteiten hebt. Bijvoorbeeld dat je supporter bent van een (voetbal) club. Samen met andere supporters heb je een clubidentiteit, herkenbaar aan sjaal en/of shirt. Of dat je vegetariër bent, waardoor je je verbonden voelt met andere vegetariërs. Daarnaast kun je je Tilburger, Brabander, Nederlander en Europeaan voelen. Verbondenheid met bijvoorbeeld Marokko kan daarbij komen. Zo kun je je nauw verbonden voelen met verschillende groepen en daardoor over verschillende identiteiten beschikken.

Met al zijn pezen en zenuwen zit Europa vastgeketend aan het verleden: Venetië (foto: Willyman/Wikimedia Commons)

VOX POPULI

'DE OVERHEID MOET STRENGER OPTREDEN TEGEN DRUGS.'

MBO-3/4-LEERLINGEN VAN HET KONING WILLEM I COLLEGE DEN BOSCH
EN VMBO-KBL-4-LEERLINGEN VAN HET HELICON DEN BOSCH.

BAS BANNING

MELISSA (18)

BENDES WEL

'Dat is een moeilijke vraag. Als het om harddrugs gaat zeker wel. Ik vind dat bendes strenger moeten worden gestraft. Gebruikers is een lastige, want ik vind dat het je eigen verantwoordelijkheid is. Ik vind dat er wel iets meer aan moet worden gedaan, zoals extra controleren. Je hebt al iets door, doe dan iets met de informatie die je hebt.'

LOBKE (19)

EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID

'Nee. Mensen die ervoor kiezen om drugs te gebruiken hebben hun eigen verantwoordelijkheid. Daar mogen mensen zelf over beslissen. Ik weet niet of er echt iets tegen te doen is. Ik vind dat Nederland een prima land is en dat het goed met drugs omgaat. Ik vind dat het voor jongeren belangrijk is dat ze genoeg voorlichting krijgen, zodat ze er bewust van zijn waar ze aan beginnen.'

RENS (16)

MAAK HET MOEILIJKER VERKRIJGBAAR

'Ja, het is nogal gemakkelijk te verkrijgen. Je kunt heel veel mensen bereiken of iemand weet wel iemand die het kan halen. Ze moeten zorgen dat het minder gemakkelijk te verkrijgen is. Ze moeten de dealers aanpakken. De gebruikers kiezen er zelf voor.'

JOEP (17)

HARD OF SOFT DRUGS

'Dat hangt ervan af: Heroïne of zo, dat vind ik heel erge drugs. Ik vind dat ze daar wat tegen moeten doen, strengere regels en zo. Lichtere drugs, zoals wiet of zo, daar heb ik eigenlijk niets tegen. Bij pillen hangt het ervan af, want sommige pillen zijn niet zo gevaarlijk. Ik heb gehoord dat er in Brabant veel drugs worden gemaakt, maar eigenlijk merk je er niks van. Ik vind dat ze dat dan best knap doen.'

GAAT VRIJHEID VAN MENINGSUITING SAMEN MET VOORNEMEN OM NIEMAND TE KWETSEN?

ONTHECHTE DEMOCRATIE

Het is populair om de democratie - als geheel - te becommentariëren. Zijn we nog wel gehecht aan de democratie? Welke invloed heeft ons onderwijs op de hechting aan en continuering van deze institutie? Met een knipoog naar Simone de Beauvoir: men wordt niet als democraat geboren.

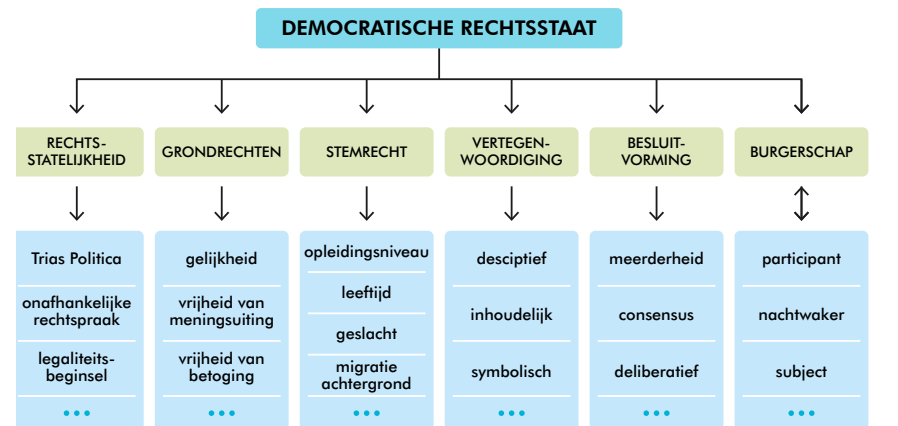
KOEN DOGTEROM & KOEN VOSSSEN

De Universiteit van Amsterdam onderzoekt in hoeverre Nederlandse jongeren democratisch gezind zijn en welke rol onderwijs speelt bij de ontwikkeling van democratische waarden. Dit doet zij door middel van een literatuur- en een meerjarige empirische studie: het Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloopbanen (ADKS).

TEKENEN VAN ONTHECHTING

Nederland vindt het, volgens politoloog Yascha Mounk, steeds minder essentieel om in een democratie te leven. Hij beschrijft in deze studie dat de waardering van democratie niet afhankelijk is van je leeftijd, maar van het geboortjaar. Elk decennium dat er een nieuwe generatie wordt geboren hecht men minder waarde aan het leven in een democratie. Dit zou komen door de verschillende ervaringen en referentiekaders die men zich in dat specifieke decennium eigen maakt. Het ADKS ontkracht deze populaire opvatting voor leerlingen (12-13 jaar) in het Nederlandse onderwijsstelsel. Jongeren steunen een democratische bestuursvorm wel degelijk: 'De grootste steun bestaat voor het idee dat wetten door alle Nederlanders moeten worden gemaakt; 65 procent is het daar (zeer) mee eens, terwijl 15 procent dit afwijst', concluderen de onderzoekers. Opvallend is dat gekozen politici iets minder vertrouwen krijgen (62 versus 16 procent) en dat bedrijven of religieuze leiders voornamelijk afwijzend worden beoordeeld als het hun deelname aan het bestuur van een land betreft. Ook de theorie van de sterke man lijkt empirisch niet terug te vinden.

Figuur 1: Democratische rechtsstaat (bron: Maria Kranendonk, e.a., *De ontwikkeling van democratische kernwaarden*, Onderzoeksgroep ADKS, Universiteit van Amsterdam, 2019)

DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?

De auteurs van het ADKS-rapport concluderen dat verschillende onderzoeken andere definities hanteren, waardoor vergelijkingen moeilijk zijn te maken. Daarnaast wordt er in onderzoek vaak maar op één aspect van democratische waarden ingezoomd. In figuur 1 zijn de gedeelde kernwaarden van de democratische rechtsstaat geordend. Deze kernwaarden komen vervolgens in het eigen empirisch onderzoek terug. Er wordt ondermeer gekeken naar dilemma's omtrent: 'de meerderheid beslist?', 'gelijke rechten' en 'steun voor de vrijheid van meningsuiting'.

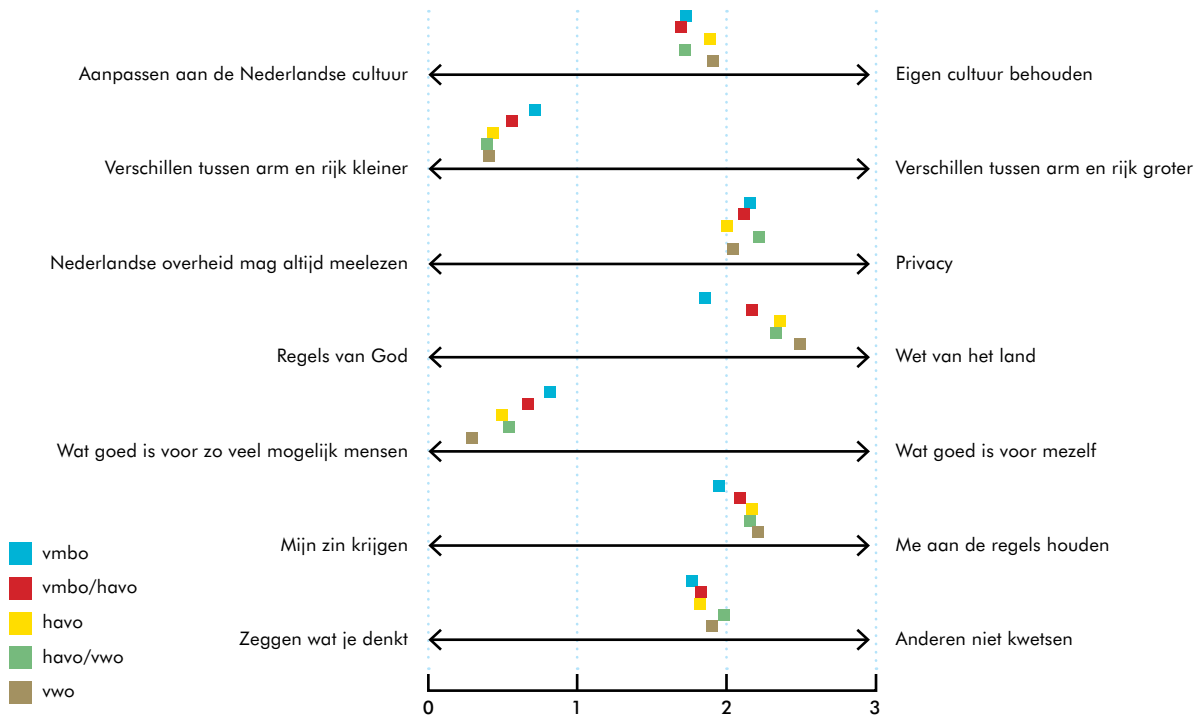
DEMOCRATISCHE DILEMMA'S

Tijdens veel lessen maatschappijleer wordt gebruikgemaakt van het dilemma van de rechtsstaat: rechtshandhaving versus rechtsbescherming. De finesse en het zwakgebod van de democratie zijn dit soort dilemma's: 'mijn zin krijgen' versus 'zich aan de regels houden' en 'zich aanpassen aan dominante cultuur' versus 'zijn eigen cultuur behouden'. Een hiaat in de kennis is het gegeven dat 15,6 procent van de respondenten geen antwoord ('weet ik niet') gaf op het dilemma 'de regels van god versus de wetten van Nederland'. Het is op dit moment louter speculeren wat hiervoor de reden is, maar het is op zijn minst opmerkelijk te noemen (15,6 procent ten opzichte van 5,2 procent bij de andere stellingen). Een interessant gegeven waar tijdens de lessen een gespreksgroep/onderzoeksgroep op kan worden gebaseerd.

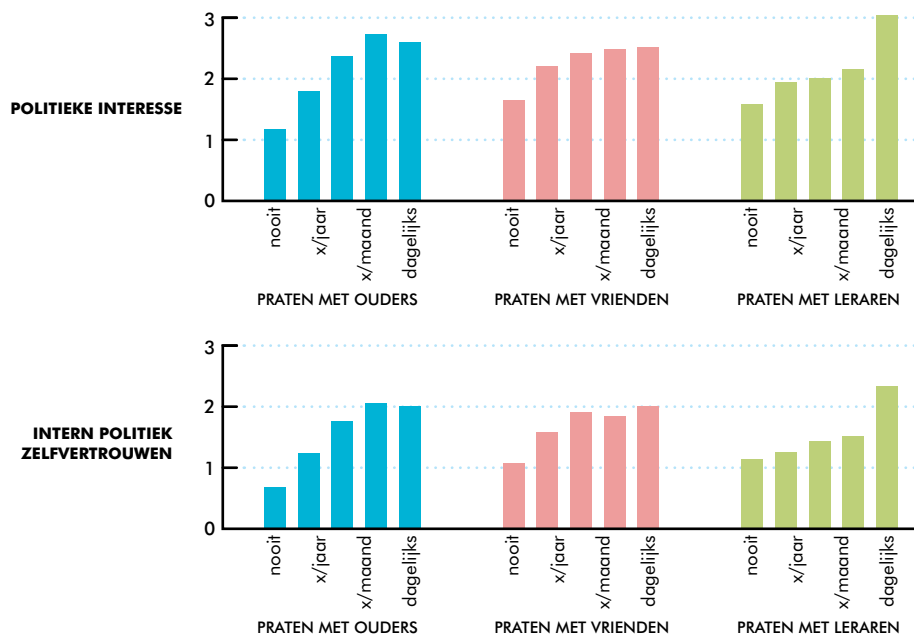
In figuur 2 valt te lezen dat opleidingsniveau een effect heeft op de positie die de leerling inneemt en, volgens diverse andere studies, in (pluralistisch) democratische houdingen in het algemeen. De gegeven verklaringen zijn de sociaal-economische positie van thuis, de tijd dat mensen op school zitten en curriculumverschillen. Echter, zoals de wetenschappers aangeven, is de gemiddelde leeftijd van de respondenten 12,8 jaar. Dit betekent dat zij niet langer op school hebben gezeten en het curriculumverschil nog gering is. De basisschool geeft immers een algemene basis aan iedere leerling.

Dit laatste lijkt te duiden op een democratisch attitudeverschil vanuit de thuissituatie. Dit zou betekenen dat met name op het vmbo meer prioriteit moet worden gegeven aan de ontwikkeling van democratische houdingen omdat jongeren dit minder vanuit hun thuissituatie meekrijgen. Bram Eidhof gaf in 2016 aan dat scholen minisamenlevingen zijn. Alle Nederlandse burgers komen hier in hun jeugd samen en daardoor is de school een logische plek om de ontwikkeling van democratische houdingen en waarden te oefenen.

Figuur 2: De gemiddelde positie van jongeren op democratische dilemma's, naar opleidingsniveau (bron: Paula Thijs e.a., *Democratische kernwaarden in het voortgezet onderwijs 2018-2019*, Onderzoeksgroep ADKS, Universiteit van Amsterdam, 2019)

Figuur 3: Politieke interesse en politiek zelfvertrouwen (bron: Paula Thijs e.a., *Democratische kernwaarden in het voortgezet onderwijs*, Onderzoeksgroep ADKS, Universiteit van Amsterdam, 2019)

DIALOOG

Het verband tussen spreken en democratie lijkt een vanzelfsprekendheid. Desalniettemin is dit een verband waar je niet omheen kunt. Het spreken over politiek *lijkt* politieke interesse en zelfvertrouwen te ontlokken, zoals in figuur 4 is te zien. Opvallend is dat het dagelijks spreken met leraren samenhangt met een grote mate van interesse en zelfvertrouwen; een samenhang waarvan de richting niet duidelijk is. De auteurs van het onderzoek noteren: 'Mogelijk raken jongeren meer geïnteresseerd in politiek naarmate zij meer met ouders, leraren en vrienden over politiek praten. Andersom kan het ook zijn dat juist de jongeren die al belangstelling voor politiek hebben vaker over politiek praten'.

MAATSCHAPPELIJK VERSUS POLITIEK

De respondenten, onze leerlingen, blijken vooral meer interesse en betrokkenheid bij maatschappelijke onderwerpen te voelen. Dit gaat over alle niveaus heen. Als leerlingen het politieke minder interessant ervaren, is het wellicht boeiend om te kijken in hoeverre zij het vertrouwen hebben dat zij politieke invloed kunnen uitoefenen (intern politiek zelfvertrouwen) en in hoeverre zij het vertrouwen hebben dat de politiek het verschil voor jou wil maken (extern). Uit onderzoek blijkt dat vooral vmbo-leerlingen achterblijven in intern politiek zelfvertrouwen. Daartegenover blijkt dat vooral vwo-leerlingen significant zichzelf als politiek vaardiger beoordelen. Het verschil tussen het vmbo en vwo komt ook terug in het externe politieke vertrouwen. Dit maakt de volgende vragen urgent: 'Van wie is het politieke domein?' en 'Doen wij in het onderwijs op dit moment genoeg om politiek zelfvertrouwen bij jongeren met een vmbo-achtergrond te ontwikkelen?'

PRAKTIJK

Politiek zelfvertrouwen is de basis voor een politiek betrokken leven. Het gevoel er in een democratische rechtsstaat minder toe te doen staat haaks op de premisse van deze bestuursvorm: 'burgers besturen zichzelf, met notitie dat minderheden worden beschermd'. Tijdens de lessen maatschappijleer, -kunde, -wetenschappen en burgerschap dient hier dan ook tegenwicht aan te worden geboden. Een belangrijke taak voor ons als docenten is dan ook het aan de samenleving afleveren van leerlingen met meer politiek zelfvertrouwen, zowel op de havo als het vwo, maar *zeker* ook op het (v)mbo.

CONTOUREN VAN LESSENREEKS DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT

1. Uitleg over de democratische rechtsstaat m.b.t. democratische dilemma's.
2. Debat met als onderwerp één van de democratische dilemma's.
 - ➔ Laat leerlingen één dilemma door middel van overleg kiezen. Er mag niet gestemd worden.
 - ➔ Reflecteer op de manier van besluitvorming: is deze manier van besluiten wenselijk of zijn er andere manieren om tot beslissingen te komen?
3. Laat leerlingen een - klein - onderzoek doen om verschillen en overeenkomsten tussen de standpunten met betrekking tot het dilemma op basis van gender, opleidingsniveau en culturele achtergrond te ontdekken.
4. Schrijf een beleidsvoorstel. Hoe kan de school alle leerlingen democratischer maken? Is het belangrijk dat de school jou opvoedt tot 'democraat'?

De democratische dilemma's kunnen hiervoor een leidraad zijn. Laat leerlingen hierover discussiëren, en er onderzoek naar doen. Op elk niveau is het mogelijk om dit de kern van de onderwijspraktijk te maken - de essentiële discussie over wat democratie inhoudt en de vraag wat wenselijk is: een bestuur bestaande uit bedrijven, religieuze groepen of sterke leiders, of (een vertegenwoordiging van) de burgers? ♦

Ik vind dat je alles moet kunnen zeggen wat je denkt, ook als anderen zich daardoor gekwetst voelen.

Ik vind dat je niet alles moet kunnen zeggen wat je denkt, omdat je daardoor de gevoelens van anderen kunt kwetsen.

Ik vind het belangrijk om mijn zin te krijgen, ook al houd ik me daardoor niet aan de regels.

Ik vind het belangrijk om me aan de regels te houden, ook als dat betekent dat ik daardoor mijn zin niet krijg.

Ik vind het belangrijk dat een wet goed is voor zoveel mogelijk mensen.

Ik vind het belangrijk dat een wet goed is voor mijzelf.

Ik vind dat in Nederland de regels van God belangrijker moeten zijn dan de wet van het land.

Ik vind dat de wet in Nederland belangrijker moet zijn dan de regels van God.

Ik vind dat de Nederlandse overheid altijd mag meelezen met de berichten op mijn telefoon, als het daardoor veiliger wordt in Nederland.

Ik vind dat de Nederlandse overheid nooit mag meelezen met de berichten op mijn telefoon, ook al zou het daardoor veiliger worden in Nederland.

De verschillen tussen arme en rijke mensen moeten kleiner worden.

De verschillen tussen arme en rijke mensen mogen groter worden.

Mensen die niet in Nederland zijn geboren zijn moeten zich aanpassen aan de Nederlandse cultuur.

Mensen die niet in Nederland geboren zijn, mogen in Nederland hun eigen cultuur behouden.

Vraagstelling democratische dilemma's (bron: Paula Thijs, e.a., *Democratische kernwaarden in het voortgezet onderwijs 2018-2019*, Onderzoeksgroep ADKS, Universiteit van Amsterdam)

Noot

1. Yascha Mounk and Roberto Stefan Foa, 'The Signs of Democratic Deconsolidation', in: *Journal of Democracy / The New York Times*, 29 november 2016

De beide, in dit artikel genoemde rapporten van de Onderzoeksgroep ADKS Adolescentenpanel Democratische Kernwaarden en Schoolloopbanen (ADKS), *Democratische kernwaarden in het voortgezet onderwijs 2018-2019* en *De ontwikkeling van democratische kernwaarden zijn in te zien op de website: <https://adks.nl/publicaties>.*

DE KERN VAN MAATSCHAPPIJLEER: BACK TO THE ROOTS

"Je moet met het kernprogramma naar de methodenschrijvers. Als die de ideeën niet overnemen dan is het een verloren zaak", aldus de toenmalige voorzitter van de NVLM in een gesprek over de invoering van het kernprogramma.
Daarom een schrijver van boekjes voor maatschappijleer aan het woord.

Theo van Praag

Schoolboeken maken is als het besturen van mammoettankers. Zelfs een kleine koerswijziging kost veel tijd en is pas op lange termijn zichtbaar. Het is daarom niet verwonderlijk dat de aanpak van het in 1991 gelanceerde kernprogramma maatschappijleer nog niet in schoolboeken is terug te vinden. Dit geldt in mindere mate voor boeken die als losse katernen verschijnen. De makers van de serie Kernthema's Maatschappijleer stellen bijvoorbeeld expliciet dat de nieuwste deeltjes als analyse-thema in het kernprogramma passen.

Tegenover enerzijds de traagheid waarmee veranderingen in lesmateriaal doorgevoerd worden staat anderzijds de overstelpende snelheid van veranderingen die in de maatschappij plaatsvinden. De samenleving, het onderwijs, leerlingen en studenten, wie zou willen tegenwerpen dat veranderingen niet buitengewoon snel en heftig verlopen? Docenten die in deze onstuimige zee overeind trachten te blijven, klampen zich al te graag vast aan boeken, uitgangspunten en methoden die zij kennen en waar zij achter staan. Maatschappijleer is een kind van zijn tijd en kent een interessante, met andere vakken onvergelykbare geschiedenis.

Na de eerste woelige jaren van maatschappijleer lukte het de NVLM én de lerarenopleidingen in zeer korte tijd veel voor de kwaliteitsverbetering van het vak te bereiken, dankzij bekwaam politiek lobbyen en met hulp van Tweede-Kamerleden en een verstandige staatssecretaris. De hobbyisten en enthousiastelingen van het eerste uur werden geleidelijk opgevolgd door gediplomeerden van universiteiten en vooral hogescholen, het eindexamen werd een feit en consensus over themavelden en benaderingswijzen werd alom gepredikt.

Theo van Praag is werkzaam op de hogeschool Rotterdam, FEO/maatschappijstudies, en mede-auteur van de serie Kernthema's Maatschappijleer.

Dikker, fraaier, maar ook beter?

Ieder die de afgelopen vijftien jaar de leermiddelen van de Stichting Burgerschapskunde heeft bezocht kan het beamen: schoolboeken maatschappijleer worden steeds dikker en zien er fraaier uit. Het lijkt wel, nee het is zeker dat de auteurs bang zijn voor onvolledigheid. Alle problemen van die ingewikkelde maatschappij moeten ook hier een grote vlucht. Rijk geïllustreerde schoolboeken in vele kleuren vooral bestemd voor lbo en mbo, veel flitsende kleurenpagina's met weinig tekst.

Ook lesmateriaal waarin maatschappijleer wel als een serieus én cognitief vak wordt beschouwd, veranderde van karakter. In 1985 bijvoorbeeld, besteedden de auteurs van de serie Kernthema's Maatschappijleer in de docentenhandleiding van het deeltje over 'Racisme en Discriminatie' acht pagina's aan de inleiding, om de gebruikers uit te leggen hoe zij de lessenserie moeten gebruiken, wat de uitgangspunten en de doelstellingen bij dit onderwerp zijn, wat zij onder racisme en discriminatie verstaan, waarom er thematisch gewerkt moet worden bij maatschappijleer, wat eigenlijk fundamentele problemen zijn, waarom het vak in themavelden is verdeeld en wat het nut is van huiswerk, toetsen en cijfers geven. In 1994 verschijnt 'De multi-etnische samenleving/waar sta jij?', een geheel nieuwe versie. In nauwelijks drie pagina's inleiding wordt de docent verteld dat de lessenserie redelijk zal aansluiten bij de eindtermen van het eindexamenonderwerp over de multi-etnische samenleving, en wat de relatie is tussen de drie benaderingswijzen en de belangrijkste begrippen in het lesmateriaal. Ook dit katern kan volgens de makers prima als analyse-thema worden gebruikt. Bij het schrijven van deze nieuwe versie 'De multi-etnische samenleving' is het kernprogramma maatschappijleer en de daarbij verschenen lessenserie 'Van Huis Uit Anders' door de schrijvers als referentiekader gebruikt.

Concurreren met...

Was het in de jaren '80 nog de vraag of docenten maatschappijleer konden concurreren met de actualiteit, in de jaren '90 vraagt menigen zich af of wij even flitsend kunnen zijn als een videoclip, of we kunnen concurreren met MTV en RTL4. Schoolboeken maatschappijleer zijn door de jaren heen een redelijke afspiegeling van deze vraagstellingen. We zitten bijna in de 21e eeuw en de wetenschap wordt elke tien jaar verdubbeld! De kennis die afgestudeerde ingenieurs bezitten is al na twee jaar verouderd. Dat betekent dat het ongewenst, want volkomen achterhaald, is dat schoolboeken voor politieke en sociale vorming kennis over steeds meer onderwerpen bevatten. Small is beautiful geldt ook hier, dus kwaliteit versus kwantiteit. Het ordenen van de maatschappelijke werkelijkheid via de drie basisthema's in het kernprogramma maatschappijleer

(cultuur en cultuuroverdracht, sociale verschillen en sociale structuur, politieke visies en politieke besluitvorming) leidt onmiskenbaar terug naar de roots van maatschappijleer: naar de drie basiswetenschappen van het vak. Geen inleiding tot, maar wel een systematisch gebruik van de kernbegrippen uit de sociale wetenschappen. Wel het sociale naast het politieke. Wel de benaderingswijzen, wel een waardenontwikkeling en handelingsperspectief. Niet steeds meer kennis van actuele maar vluchtige zaken noch meningsvorming gebaseerd op gebakken lucht.

Back to the roots: hard nodig

Het wordt tijd voor een frisse wind waarin leerlingen geprikkeld worden de uiteenlopende relaties die er tussen mensen bestaan zowel op lokaal, nationaal als op mondiaal niveau beter te begrijpen aan de hand van basisbegrippen uit sociologie, politicologie en culturele antropologie. Niet alleen hebben schoolboekenschrijvers die elementen meer en meer verwaarloosd, in slaap gesust door de vriendelijke lappendeken van de themavelden, maar ook de leerlingen worden door deze aanpak nauwelijks meer verantwoord voorbereid op een hbo- of universitaire vervolgstudie noch op het functioneren als mondig burger in de maatschappij van de toekomst. Het doel, meer begrip van en inzicht in de basisthema's, is langzamerhand een utopie geworden.

De vraag is niet of leerlingen daaraan toe zijn, zij gaan immers carrière maken in de 21e eeuw en daarvoor eisen zij dat ze van ons de goede handvaten krijgen. De vraag is of docenten en auteurs bereid en in staat zijn het niveau van hun vak op gelijke hoogte te brengen met dat van de andere vakken in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Leerlingen en de telkens veranderende samenleving vragen geen actuele aanpassing meer, maar een totale methodische vernieuwing. Ik voorspel dat werkelijk inzicht in de complexe relaties tussen mensen via de structuur van het kernprogramma maatschappijleer binnen enkele jaren op een geheel andere manier dan tot nog toe zal worden bereikt. ■

(foto: Marco Bakker/
Hollandse Hoogte)

Bron: Politieke & Sociale Vorming, jaargang 23 (december 1993) nr.8

MASTERONDERZOEK

BURGERSCHAPS- ONDERWIJS EN ZIJN OMGEVING

Een theoretisch perspectief over de relatie tussen de vormgeving van het burgerschapsonderwijs en de eigen schoolomgeving in twee delen.

RUBEN VAN RIEL & HANNEKE TUIHOF

Burgerschap en burgerschapsvorming zijn, en niet voor het eerst, de inzet van politieke en maatschappelijke discussies over democratie en (de plicht tot) politieke opvoeding. Hoewel in de politiek de consensus bestaat dat 'democratie moet worden aangeleerd' en onderwijs daartoe het middel is, duurt het debat over de specifieke invulling en vormgeving van dit burgerschapsonderwijs voort. De doelstelling van dit burgerschapsonderwijs lijkt duidelijk: leerlingen opvoeden tot (democratische) burgers. Echter, hoe scholen dit onderwijs moeten vormgeven, is minder duidelijk. Sterker nog: scholen 'worstelen' met de vormgeving.

BURGERSCHAPSOPDRACHT

Sinds 2006 zijn scholen in Nederland wettelijk verplicht om aandacht aan burgerschapsvorming te besteden. Deze taak is omschreven in de burgerschapsopdracht. Inhoudelijk zijn de richtlijnen en eisen geformuleerd in de *wettelijke opdracht* en de *kerndoelen*. Daarin staan de pluriforme samenleving, kennismaking met andere culturen en de bevordering van actief burgerschap en sociale integratie *en* kennis over de democratie centraal. Organisatorisch heeft de wetgever de vormgeving gedelegeerd en zijn scholen als vormgever zelf verantwoordelijk voor de vormgeving geworden. Daarmee werd benadrukt dat er 'veel manieren' zijn waarop scholen de opdracht kunnen invullen. Scholen kregen de ruimte om de invulling binnen de eigen schoolomgeving vorm te geven. De burgerschapsopdracht waarborgt *dat* scholen aan burgerschapsvorming doen, maar *hoe* burgerschap wordt bevorderd, wordt aan de scholen zelf overgelaten.

VORMGEVING

Om de vormgeving van het burgerschapsonderwijs te onderzoeken, zal in twee artikelen een analyse uiteen worden gezet met als doel om verdieping aan te brengen in het denken over de vormgeving van het burgerschapsonderwijs en hoe de directe schoolomgeving daarop van invloed kan zijn. In dit eerste artikel ligt de focus op de relatie tussen de vormgeving en de schoolomgeving vanuit een theoretisch perspectief. Door de beschrijving van de laatste stand van zaken en het onderzoek naar het Nederlandse burgerschapsonderwijs met onderzoek naar het Amerikaanse *civic education* te vergelijken, kan de ontwikkeling in Nederland in een breder perspectief worden geplaatst. Daarna zal de ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner worden besproken om de onderzoeksmethode uiteen te zetten.

In het vervolgartikel (dat in *Maatschappij & Politiek*, 51 (2020) nr.1 zal verschijnen) zullen de belangrijkste uitkomsten van de twee schoolanalyses nader uiteen worden gezet om de vormgeving schematisch te kunnen weergeven. In dit assenstelsel kunnen scholen worden gepositioneerd om dilemma's en aanknopingspunten aangaande de vormgeving en schoolomgeving in beeld te brengen.

NEDERLANDSE ONDERZOEKEN

In Nederland zijn de eerste onderzoeken naar de vormgeving van het burgerschapsonderwijs sinds de burgerschapsopdracht

afkomstig van de Inspectie van het Onderwijs en de Onderwijsraad. In het themarapport *Burgerschap op school* nuanceerde de inspectie haar verwachtingen van 2006 en concludeerde zij dat de burgerschapspraktijken vooral afhankelijk zijn 'van de manier waarop leraren dat invullen' en dat alleen de religieuze identiteit daarop enigszins van invloed lijkt te zijn. De inspectie stelde vast dat scholen anno 2017 aan de wettelijke eisen voldeden door iets aan burgerschapsonderwijs te doen, maar dat dit onderwijs een 'geringe samenhang' kent en scholen 'worstelen' met de invulling van de opdracht, ongeacht de eigen schoolomgeving. Anders gesteld, en tegen de verwachtingen in, speelt de schoolomgeving en actoren daarbinnen geen rol bij de handelingsverlegenheid van scholen hoe burgerschapsonderwijs vorm te geven.

De Onderwijsraad benadrukte dat zowel de omgeving als de verantwoordelijkheid van de school van belang zijn voor de vormgeving van het burgerschapsonderwijs. In 2012 stelde de raad vast dat scholen niet altijd goed kunnen 'expliciteren en zichtbaar maken' wat zij aan burgerschapsonderwijs doen. Om dit impliciet te maken adviseerde de raad dat scholen 'veel vrijheid' in vormgeving moest worden gelaten en dat er regels en doelstellingen moesten worden gestructu-

reerd, zoals het erop toezien dat scholen ideeën over burgerschapsvorming in hun schoolvisie verwerken. Met deze harde kern benadrukte de raad dat de wetgever medeverantwoordelijk is voor de 'vertaling van de wettelijke opdracht op schoolniveau' en scholen bij de vormgeving moest ondersteunen.

CURRICULUM

Om meer richting te geven aan hoe scholen burgerschap in hun curriculum kunnen verwerken, heeft Curriculum.nu, voorheen Onderwijs2032, een ontwikkelteam Burgerschap in het leven geroepen. Onderwijs2032 was een operatie die het onderwijs wilde laten meebewegen met de in hoog tempo veranderde samenleving. Curriculum.nu baseert zich op de definities van de Onderwijsraad en de burgerschapsopdracht en beschouwt burgerschap als een van de negen leerdoelen. Deze leerdoelen moeten samenhang in het onderwijs bevorderen, overladenheid terugdringen en een balans tussen de drie hoofddoelen van het onderwijs brengen: kwalificatie, socialisatie en persoonlijke vorming.

Om het curriculum te actualiseren en de inhoud van het onderwijs toekomstbestendig te maken werkt dit team sinds een aantal jaren aan een nadere invulling en uiteenzetting van begrippen en doelstellingen van de burgerschapsopdracht. In samenwerking met docenten wordt de inhoud in *bouwstenen* gekaderd waarin de 'benodigde kennis en vaardigheden' worden opgenomen. Hoewel dit team zich niet met onderzoek naar de vormgeving van burgerschapsonderwijs bezighoudt, moeten deze bouwstenen scholen gaan helpen om de kerndoelen van burgerschap in hun curriculum te implementeren.

AMERIKAANSE ONDERZOEKEN

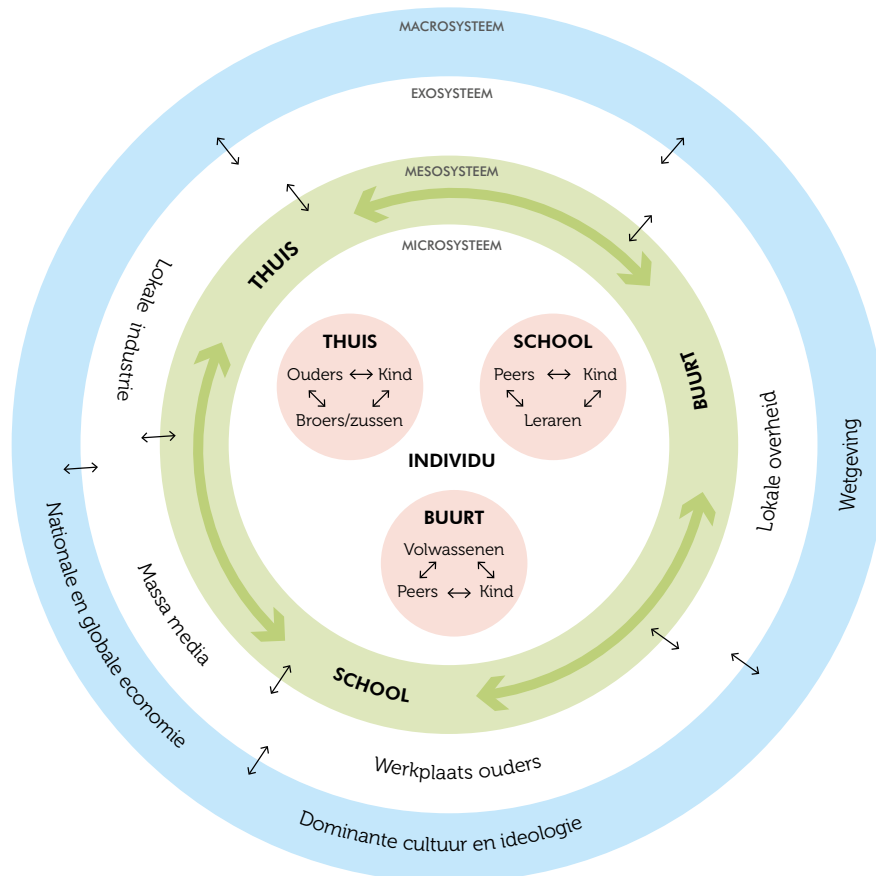
Overeenkomstig de bevindingen van de Nederlandse Onderwijsraad, maar anders dan die van de Inspectie van het Onderwijs, concludeerden Amerikaanse onderzoekers, dat de eigen schoolomgeving cruciale invloed op het vormgevingsproces van het Amerikaanse burgerschapsonderwijs (*civic education*) heeft. Dit verschil kan worden verklaard door de gehanteerde onderzoeksmethode. De inspectie focust zich tot dusver hoofdzakelijk op een 'beschrijving van het onderwijsaanbod van scholen', terwijl Amerikaanse onderzoeken de totstandkoming van de burgerschapspraktijk analyseren.

De Amerikaanse onderwijskundigen Joel Westheimer en Joseph Kahne onderzochten in hoeverre de politieke en ideologische overtuigingen van vormgevers zichtbaar zijn in de onderwijspraktijk en wat de implicaties daarvan zijn. Op basis van interviews met vormgevers en observaties van de vormgeving en uitvoering, concludeerden zij dat de sociale context en politieke overtuigingen van vormgevers invloed hebben op 'what good citizenship is and what good citizens do'. Het stuurt niet alleen de democratische ideeën van leerlingen, maar ook de concrete onderwijspraktijk. Andere auteurs stellen vast dat ook wetgeving en agrarische, stedelijke en industriële omgeving een rol in de vormgeving spelen en daarmee invloed op concrete onderwijspraktijken hebben.

INTERACTIE

Deze conclusies problematiseren de bevindingen van de Nederlandse Inspectie voor het Onderwijs tot dusver. Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat de Amerikaanse en Nederlandse onderwijssystemen van elkaar verschillen, waardoor de onderzoeksresultaten logischerwijs ook van elkaar zullen verschillen. Echter, met haar nadrukkelijke beschrijving van de huidige burgerschapspraktijken lijkt de inspectie

Figuur: Voorbeeld van ecosystemen met een kind als individu

voorbij te gaan aan de vormgeving en de invloed van de schoolomgeving daarop. Niet de interacties tussen vormgevers en omgevingsactoren, maar de resultaten van de vormgeving staan centraal. Met de focus op deze interacties kunnen Amerikaanse onderzoekers ook een analyse en typering van de vormgeving geven en kunnen dilemma's in de vormgeving worden gesignaleerd.

ECOLOGISCHE SYSTEEMTHEORIE

Om zowel de vormgeving als de schoolomgeving in kaart te brengen en de relatie daartussen te analyseren, wordt de *ecologische systeemtheorie* van de in Rusland geboren Amerikaanse ontwikkelingspsycholoog Urie Bronfenbrenner (1917-2005) gehanteerd. Zijn *Ecology of human development* is een theoretisch perspectief om menselijke ontwikkeling te onderzoeken door de sociale omgevingen meetbaar te maken. Ontwikkeling wordt omschreven als de voortdurende aanpassing van waarneming en omgang met een veranderende omgeving. De vormgeving wordt beïnvloed door interacties tussen actoren die zich voordoen binnen en tussen de directe omgeving van het centraal gestelde individu en de grote (sociale) systemen waartoe deze omgeving behoort.

De omgeving rondom een individu is op te delen in een aantal ecosystemen (zie bovenstaand figuur ter illustratie). Een individu ontwikkelt zich het meest in de omgeving waarmee hij direct interacteert: het *microsysteem*. Voor het kind in bovenstaand figuur zijn dit bijvoorbeeld actoren als zijn ouders en de school. De actoren in het microsysteem interacteren ook met elkaar. Zij zijn microsysteem op zichzelf en bevinden zich

in het *mesosysteem*. Denk aan het contact tussen ouders en de school. Rondom het mesosysteem bevinden zich het *exo-* en *macro-systeem*. Aangezien deze *external environments* verder van het micro-systeem afstaan, oefenen zij indirect - maar niet per se minder - invloed daarop uit. De theorie kan een ordening aanbrengen in welke mate een actor interacteert met - en daarmee invloed uitoefent op - de ontwikkeling van een individu.

ECOSFEREN

In het onderwijs wordt de ecologische systeemtheorie vaak gehanteerd om de zorgstructuur van een school in kaart te brengen. De zorg op een school is het resultaat van interacties tussen verschillende actoren van binnen en buiten de school. De theorie biedt niet alleen een raamwerk voor de zorgstructuur en taakverdeling daarbinnen, het geeft ook aan welke actoren in welke mate verantwoordelijkheid dragen voor de zorg.

Hoewel *the ecology of human development* is ontwikkeld om de ontwikkeling van een individu (hoofdzakelijk jeugdigen) te onderzoeken, biedt deze systeemtheorie uitkomst om de relatie tussen de vormgeving en de schoolomgeving te analyseren. Net als bij de zorgstructuur kan er een raamwerk worden aangebracht om de vormgeving van het burgerschapsonderwijs te theoretiseren. Vertaald naar dit onderzoek is niet het gedrag, maar de onderwijspraktijk het uitgangspunt. Om de totstandkoming daarvan te verklaren, zullen er systemen of ecosferen rondom een school worden geconstrueerd. In de gelaagdheid van de omgeving die daarmee ontstaat kunnen actoren worden geplaatst. Deze gelaagdheid zorgt voor een onderscheid tussen omgevingsactoren op basis van afstand tot

de vormgevers. Hoe dichterbij de vormgevers, hoe directer de interacties. Hoe verder weg, hoe indirecter de interacties. Door een ordening per school aan te brengen wordt het mogelijk om interacties tussen actoren binnen en tussen de systemen zichtbaar te maken en daarmee de vormgeving vanuit de eigen schoolcontext te analyseren.

METHODE

Het schetsen van de systemen en de ordening van de actoren daarin gebeurt in twee fasen. In de eerste fase worden per school de systemen met actoren geschetst op basis van een documentenanalyse van officiële schooldocumenten en kennis-makingsinterviews met contactpersonen. In de tweede fase worden aan de hand van interviews met vormgevende docenten, schoolleiders en de *member checks* aanpassingen in de ordening aangebracht. Actoren die niet in de eerste fase zichtbaar werden, zullen door middel van een asterisk (*) worden onderscheiden.

De uit schooldocumenten, interviews en *member checks* verzamelde data zullen worden verwerkt aan de hand van een interactieanalyse. Door de interacties die aan de praktijken ten grondslag liggen te construeren, kan de invloed van

interacties zichtbaar worden gemaakt. Door de concrete burgerschapspraktijken en hun verantwoordelijke vormgevers gezamenlijk te presenteren, worden de interacties vanuit de vormgeving op de school zelf, het microsysteem, geanalyseerd. Deze focus kan de 'worsteling' van scholen met de vormgeving van het burgerschapsonderwijs concretiseren en de invloed van de schoolomgeving op de vormgeving in beeld brengen. In het vervolgartikel in de volgende *M&P* zal de vormgeving van twee scholen worden besproken en in het assenschema worden gepositioneerd. ♦

Ruben van Riel is afgestudeerd in Geschiedenis: educatie en communicatie aan de Universiteit Utrecht en schreef aldaar zijn masterscriptie Het vormgevingsproces van het burgerschapsonderwijs Een onderzoek naar de relatie tussen het vormgevingsproces van het burgerschapsonderwijs en de eigen schoolomgeving in het Nederlandse onderwijs anno 2018/2019. Hanneke Tuithof is als vakdidacticus werkzaam bij het departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis van de Universiteit Utrecht en was scriptiebegeleidster van Van Riel.

Het artikel met het notenapparaat vindt u op de *M&P*-website.

Dit is het laatste nummer van de vijftigste jaargang van *M&P*.
 Artikelen uit het roemruchte verleden van uw vakblad vindt u op:
www.maatschappijenpolitiek.nl/nummer.

FACEBOOKISTAN: EEN STRIJD TEGEN DE STAAT ZONDER GRONDGEBIED

HOE BEWUST ZIJN WIJ VAN FACEBOOK ZIJN HANDELEN?

Mark Zuckerberg, de CEO van Facebook, zei het in 2018: *'In a lot of ways Facebook is more like a government than a traditional company'*. In het traditionele staatskundige denken kan Facebook geen staat zijn.

Desalniettemin komen er steeds meer kritische bespiegelingen over de groeiende macht van Facebook.

M&P sprak met Sjarrel de Charon, auteur van *De achterkant van Facebook* (Prometheus, 2019), om meer inzicht te krijgen in het reilen en zeilen van Facebook.

KOEN VOSSEN

Ik wil dat mensen bewust worden van de effecten van Facebook op mensen. Veel mensen reageren verbaasd als ik hen vertel over mijn werkzaamheden bij Facebook. Men heeft geen idee'. We spreken Sjarrel de Charon over zijn tijd bij Arvato, een bedrijf dat geoutsourcet wordt door Facebook om alle content te controleren. Het onschuldige Facebook waar miljoenen mensen zinvolle relaties aangaan en informatie delen. Deze digitale omgeving lijkt steeds meer op een multinationale staat. Een eigen 'wetboek' en 'bewakers van de openbare orde'. Noem het: *Facebookistan*.

DILEMMA

In de geboortepapieren van *Facebookistan* staat dat iedere burger/gebruiker vrij is om informatie te delen en te communiceren. Deze vrijheid is echter wel beperkt en wanneer je de grenzen opzoekt kom je in aanraking met de 'ordebewakers' (*content moderators*), zoals De Charon.

Tijdens het werk als content moderator branden de meest afschuwelijke beelden op je netvlies: executies, kinderporno, zelfbeschadigings-'wedstrijden' en racisme. Facebook hanteert *Community Standards* en *Abuse Standards*: protocollen over de (on)gewenste teksten, foto's en plaatjes binnen *Facebookistan*. Berichten die door lezers worden gemeld of door kunstmatige intelligentie aan het licht komen moeten worden beoordeeld: laten staan, verwijderen, aanmerken als zelfbeschadiging, of doorsturen voor een second opinion? De Charon: 'De richtlijnen veranderden vaak, waardoor het heel onduidelijk is hoe je iets moet beoordelen'. Naast de veranderlijkheid van het beleid, die het werk lastig maakt, is het voor de content moderator ook belastend wat hij ziet. De Charon beschrijft in het boek hoe een jongen zichzelf snijdt en dit met de wereld deelt. Elke keer als de livestream wordt verwijderd maakt de jongen in kwestie een extra snee. Voor de content moderator een dilemma: dit beeld is verboden volgens het Facebook-beleid, maar wat zijn de gevolgen voor deze jongen?

Veel van deze 'ordebewakers' van *Facebookistan* lijden onder deze beelden, een constante stroom aan ellende. Voor het Nederlandse taalgebied zijn het er tweeduizend per dag. De Charon: 'Je zou denken dat je ook een beetje beschaving op Facebook terugziet, maar mensen doen elkaar echt verschrikkelijke dingen aan', concludeert de schrijver. 'Nederlanders zijn koplopers op het gebied van haat. Elk taalgebied kent zijn eigen gedragingen, maar Nederland kent echt veel haatopmerkingen; tijdens de hele zwarte-pietendiscussie of rondom Sylvana Simons'.

COLLEGA'S

'Veel content moderators zijn jonge (25-35 jaar), hoogopgeleiden mensen vanuit de hele wereld', weet De Charon te vertellen. 'Berlijn trekt mensen door de internationale uitstraling, maar in feite is het heel lastig om in Berlijn aan werk te komen'. Net als de auteur migreren veel mensen naar Berlijn en raken ze snel verstrikt in de Duitse ambtenarij/bureaucratie. Met een niet-Duits diploma kom je niet gemakkelijk aan een baan. Dit geldt niet alleen voor de zogenaamde 'onderklasse'-baantjes, maar ook voor advocaten, natuurkundigen en medisch specialisten. De Charon: 'Dit komt door het oude Duitse gilde-systeem dat goed zijn werknemers zorgt. Vervolgens maken bedrijven zoals Canon en Facebook gebruik van deze hoogopgeleide expats die niet aan werk komen'.

**'NEDERLANDERS
ZIJN KOPLOPERS
OP HET GEBIED
VAN HAAT'**

'Het *Arbeitsamt* [een arbeidsbemiddelingsdienst, red.] stuurt voormalige vluchtelingen naar Facebook om te werken', opdat ze in de maatschappij kunnen meedraaien, aldus De Charon, 'Zij beoordelen dan content vanuit het Arabische taalgebied, zoals IS-filmpjes of opmerkingen over vluchtelingen'. Voor

Mark Zuckerberg ✓

24 juli · 🌐

Volgen ...

We just shared our latest community update and quarterly results. There are now more than 2.7 billion people using Facebook, Instagram, WhatsApp, and Messenger each month, and more than 2.1 billion people using at least one of our services each day.

het Nederlandse taalgebied werd het aantal te beoordelen filmpjes te groot voor het aantal 'ordebewakers'. Griekse collega's hielpen in Berlijn, met alle gevolgen van dien: diverse Griekse collega's van De Charon kwamen naar hem toe om te vragen wie Sylvana Simons was. 'Zij moest wel een vreselijke crimineel zijn?'

LOCATIE

Facebook ligt als een deken over de wereld heen. Afgelopen 24 juli maakte Zuckerberg bekend dat meer dan een derde van de wereldbevolking maandelijks op dit platform zit. ¹ Het bedrijf bezit dan wel geen grondgebied, maar stationeert zijn ordebewakers naast Berlijn in steden als Athene, Barcelona en Manilla, waar de lonen laag zijn. Het nadeel van Berlijn is echter de trage internetsnelheid. De Charon: 'De Duitse overheid dacht in de jaren negentig dat internet slechts een hype was. Het zou slechts korte tijd populair zijn. Ze heeft daarom weinig hierin geïnvesteerd'. Daarentegen vermeldt de, nog altijd in Berlijn woonachtige De Charon dat een ander techbedrijf, Google, plannen heeft om in de Berlijnse wijk Kreuzberg een hightechcampus te bouwen. Hiervoor wil het bedrijf glasvezelkabels leggen. Techbedrijven beïnvloeden daarmee de infrastructuur van de stad en nemen hiermee een taak van de overheid over.

AMBIGUÏTEIT

Facebookistan creëert zijn eigen corporate wetboek van strafrecht. Corporate, omdat niet vergeten moet worden dat Facebook een commercieel bedrijf is. Dit wetboek is zowel gefundeerd op de (conservatieve) Amerikaanse zeden als op kapitalistische belangen. Aan de ene kant mag een vrouwentepel niet en een mannentepel wel, maar indien een 'mediapartner' erotisch ondergoed wil verkopen is dit in orde.

Facebook kent, aldus De Charon, diverse beschermde groepen op Facebook: journalisten, vluchtelingen en zionisten. Deze laatste groep is opzienbarend, aangezien dit een politiek-religieuze groep is. Andere politiek-religieuze groepen worden niet expliciet beschreven. 'Het is allemaal best

dubbel. Zo was Holocaust-ontkenning tot enkele jaren geleden toegestaan op Facebook'.

VERDIENMODEL

De Charon: 'Het verdienmodel van Facebook zijn de gegevens van de gebruikers. Nu heeft Zuckerberg aangegeven alles *end to end encrypted* te maken, waardoor alleen de zender en de ontvanger de informatie tot zich kunnen nemen. Het gevolg is meer privacy voor de gebruiker. Hiermee vervalt het verdienmodel van Facebook. Zuckerberg wil nu, met een ander bedrijf, een eigen (digitale) cryptomunt ontwikkelen. Hierdoor krijgt hij via een omweg toch weer gegevens van gebruikers die kunnen worden doorverkocht'.

LEVEN NA FACEBOOK

De Charon heeft bij het televisieprogramma *DWDD* en in diverse kranten al uitgebreid over het leven als content moderator verteld. De psychische gezondheid van deze 'ordebewakers' holt achteruit en het kwam 'vaak voor dat mensen regelrecht uit het nachtleven rollen om onder invloed aan een shift beginnen'. De effecten op de kwaliteit van de beoordelingen valt te raden, maar door de vele mensen die ontslag namen en het gebrek aan personeel werd hier weinig tot niets over gezegd.

Momenteel lijkt de auteur op een missie: de versterking van het bewustzijn van de effecten en het handelen van Facebook. Toen ik aan mijn leerlingen vroeg wie het oude werk van Sjarrel de Charon wel zag zitten, reageerden een van mijn leerlingen met de woorden: 'Ik zie dit dagelijks onbetaald. Fijn als ik daar dan voor word betaald'. ♦

Noot

1. Welke politieke gemeenschap is ooit zo omvangrijk geweest? Belangrijk om in het achterhoofd te houden dat een massa mensen in staten woont waar Facebook verboden is.

Foto: Pixabay, Nino Carè

DISCUSSIEVRAGEN

Om Sjarrel de Charon met zijn missie te helpen en het gesprek met onze leerlingen aan te gaan, zijn hier enkele gespreksstarters:

1. Mag je alles ongestraft op Facebook plaatsen?
2. Is het terecht dat Facebook bepaalt welke content online staat en niet een democratisch gekozen overheid?
3. Is het rechtvaardig dat bepaalde groepen 'beschermd' zijn?
4. Mag je als bedrijf werknemers aan grensoverschrijdende content blootstellen?

SEKSISME, RACISME, STEREOTYPEN EN DISCRIMINATIE IN ÉÉN MUSEUM

ZO WREED KUNNEN BOEKEN ZIJN

In de loop der tijd verandert de waardering van boeken.

M&P bezoekt de tentoonstelling *Foute Boeken* in het museum Meermanno in Den Haag.

VINCENT DE GEUS

Het museum Meermanno binnenlopend, horen we de kaartverkoper annex winkelmedewerker vragen hoe je *fout* in het Engels vertaalt. 'Is *wrong* de goede vertaling of *bad*'? *Wrong* klinkt beter, maar kan je dat wel over een boek zeggen? 'Misschien is *doubtful books* de beste vertaling'. De medewerker wil duidelijk ook haar internationale bezoekers correct informeren over de actuele boekententoonstelling. Nadat we de tickets hebben ontvangen, wijst de medewerker ons de juiste richting uit: 'De tour begint links bij vijf van de meest gelezen boeken'.

Wreed

De tentoonstelling *Foute boeken* begint confronterend. In één vitrine liggen vijf boeken die wereldwijd wellicht net zoveel haat naar boven doen komen als dat ze liefde oproepen of hebben opgeroepen. De *Bijbel*, de *Koran*, Hitlers *Mein Kampf*, Mao's *Rode boekje* en Darwins *Het ontstaan der soorten* liggen achter glas broederlijk naast elkaar. Bij elkaar zijn het de meest gelezen, maar ook de meest verboden boeken. Het zijn boeken die mensen bij elkaar hebben gebracht, maar het mensen ook onmogelijk hebben gemaakt om bij elkaar te komen. Het zijn boeken die er zelfs toe geleid hebben dat mensen elkaar nooit meer in de ogen hebben kunnen aankijken. Zo wreed kunnen boeken zijn.

GOED BEDOELD

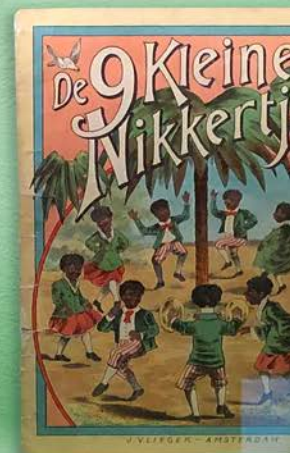
Veel van de tentoongestelde boeken bevatten vooroordelen en stereotypen. Auteurs maakten gebruik van manipulatie en propaganda. Tegelijkertijd waren veel auteurs zich soms van geen kwaad bewust. Seksisme was nog geen seksisme, racisme was nog geen racisme en discriminatie was goed bedoeld. Het zou mensen kunnen helpen tot bekering en het vinden van de goede weg. De tentoonstelling laat zien dat boeken een impressie geven van de tijd en cultuur waarin ze verschenen. Dat men in andere werelddelen niet een gelijke welvaart als Europeanen kende, leidde tot de conclusie dat mensen daar minder ontwikkeld en dommer moesten zijn. Stereotypen werden gecreëerd en goede verkoopcijfers vormden een aanmoediging om de stereotypen te versterken. Zo won het beeld van de zwarte man als kannibaal, dansend om een kookpot aan populariteit.

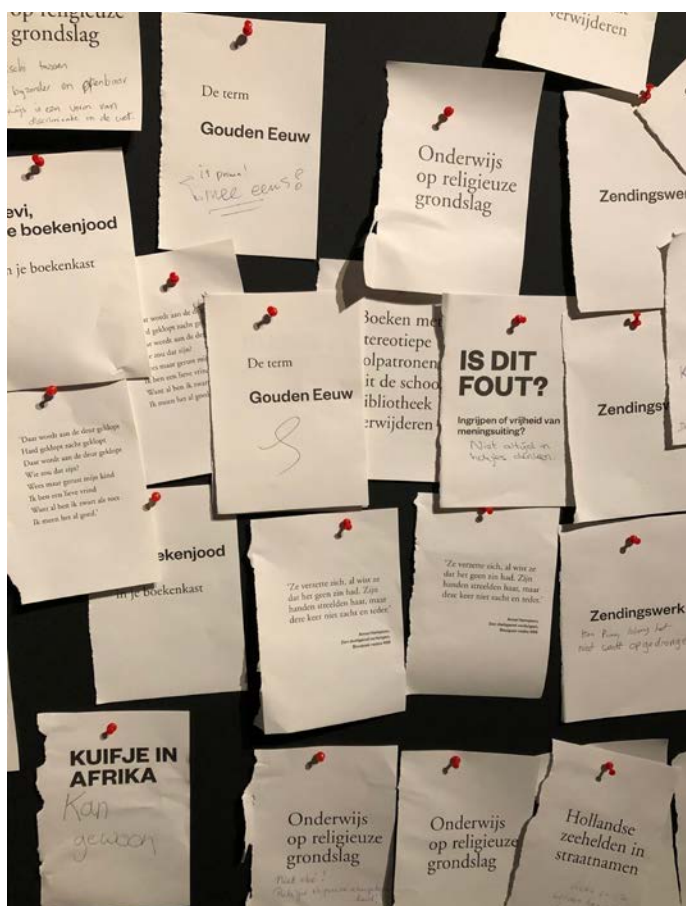
JEUGD

Opvallend is het grote aantal kinderboeken dat in de tentoonstelling is opgenomen. In het kinderboek *10 kleine nikkertjes* lezen we: 'Drie kleine nikkertjes, die voeren eens op zee, één ervan viel overboord, toen waren er nog maar twee. Twee kleine nikkertjes, die gooiden met een steen, de dikste ervan werd omgebracht, toen was er nog maar één. Dat ééne kleine nikkertje, ik heb het zelf gezien, die trouwde met een negerin en nu zijn er weer tien'. Hoe en waar de auteur dit zelf heeft gezien, wordt niet vermeld. Een van de volgende kinderboeken die we tegenkomen is het boek *Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler*, gepubliceerd in 1942 in een oplage van vijftienduizend exemplaren. Binnen een jaar was meer dan 90 procent van de exemplaren verkocht. In het boek *De zoektocht van Lea Rachel*, voor kinderen van 11 jaar, worden Joodse kinderen geschopt, opgesloten en vernederd. Overigens werd dit boek tot voor kort nog veelvuldig verkocht. Tussen 1999 en 2015 gaat het om circa tienduizend exemplaren. Via *Bol.com* is het boek ook vandaag de dag nog verkrijgbaar.

SEKSISME

Lopen we verder dan komen we bij de afdeling 'seksistische boeken'. Boeken waarin de man dominant, seksueel ongeremd en agressief is. De vrouw is sexy, gewillig en gehoorzaam. Jan Wolkers stond met zijn boeken voor seksuele bevrijding. Dat

opgedrongen'. Moet onderwijs op religieuze grondslag worden afgeschaft? Een van de bezoekers schrijft dat godsdienst voor thuis is. Is het eigenlijk nog van deze tijd om te praten over *slim* en *minder slim* en over *hoogopgeleid* en *laagopgeleid*? Zijn deze termen nog acceptabel in een tijd waarin de man niet meer boven de vrouw staat, wit niet meer boven zwart en het christendom niet boven andere geloven? In het praktijkonderwijs krijgen leerlingen een diploma en mbo'ers zijn studenten geworden. Wellicht is het fout om een hiërarchie in opleidingsniveaus aan te brengen en moeten we - in het kader van gelijkwaardigheid - opleidingen naast elkaar zetten.

VERANDERLIJK

We verlaten de tentoonstelling via de bovenste verdieping van het museum. De indrukken nemen we mee, evenals de inspiratie voor nieuwe lessen maatschappijleer. Seksisme, discriminatie, racisme, stereotypen, vooroordelen, propaganda, manipulatie, cultuur, identiteit, binding, macht, normen en waarden: allerlei begrippen dansen nog voor onze ogen. Op de bovenste verdieping van het museum worden we geconfronteerd met boeken van Benedictus de Spinoza en Jean-Jacques Rousseau; boeken die ooit fout waren en verboden werden, maar tegenwoordig geaccepteerd zijn. Eens te meer beseffen we dat cultuur veranderlijk is en waarden, normen en opvattingen relatief zijn. De tijd zal leren wat vandaag de dag de goede boeken en de foute boeken zijn.... ♦

De tentoonstelling Foute boeken is tot 1 maart 2020 te bezoeken in Museum Meermanno in Den Haag.

had een gelijkwaardige seksuele cultuur kunnen brengen, maar volgens het museum blijkt uit de MeToodiscussie dat dit is mislukt. Vele boeken benadrukten de ongelijkheid tussen man en vrouw en de gevolgen hiervan zijn ook vandaag de dag nog zichtbaar.

GOUDEN EEUW?

Wat moeten we anno 2019 'fout' vinden? Dat is de vraag die we tegen het einde van de tentoonstelling krijgen gesteld - zoals in vele eigentijdse tentoonstellingen moet het publiek worden aangemoedigd om te participeren. Kunnen we de term *Gouden Eeuw* nog gebruiken? Moeten we zendingen nog accepteren? Een van de bezoekers vindt van niet. Een ander heeft erbij geschreven dat zendingen prima kan, 'zolang het niet wordt

Foto's: Vincent de Geus

EEN MYSTERIE OVER STRAFPROCES, RECHT EN RECHTVAARDIGHEID

DE NIJMEEGSE SCOOTERZAAK

JASPER RIJK

Wie bestuurde de scooter die op 15 januari 2010 in Nijmegen een voetganger doodreed? Twee mannen zaten op die scooter. Mohammed A. en Mohammed el G. wijzen elkaar aan gedurende het acht jaar durende juridische proces dat op de aanrijding volgt. Bewijs is er niet. Er is wel ondraaglijk verdriet om de dood van een onschuldige voorbijganger. Daarnaast is er frustratie over het juridische proces, dat vragen over recht en rechtvaardigheid oproept. Ook in het klaslokaal kan deze zaak tot vragen en verwondering leiden over deze strafzaak in het bijzonder en de rechtsstaat in het algemeen.

ACTIVERENDE DIDACTIEK

Een *mysterie* is een werkvorm die binnen de geschiedenisdidactiek inmiddels gemeengoed is. Nijmeegse vakdidactici hebben met hun *Actief Historisch Denken* uitdagende en aantrekkelijke werkvormen ontworpen die de vertaalslag van *knowing* naar *doing history* maken. Eva Roos en Jinke Akkerman hebben eerder dit jaar in *Maatschappij & Politiek* op basis van deze ontwerpprincipes een schitterende werkvorm ontworpen waarbij het thema 'armoede' wordt gecombineerd met de vaardigheid 'multicausaal redeneren' (*doing social science*).¹ Ook zij gebruiken de werkvorm *mysterie*. Ook het hier gepresenteerde *mysterie* is schatplichtig aan de ontwerpprincipes voor activerende geschiedenisdidactiek.² Groepjes leerlingen krijgen vijftien kaartjes (deze vindt u, net als het antwoordmodel van nevenstaande opdracht op de *M&P*-website) met daarop teksten die te maken hebben met de Nijmeegse scooterzaak. De eerste taak die de leerlingen krijgen is het reconstrueren van de strafzaak. Dat dat een hele klus is, zal blijken. Door middel van het puzzelen met de tekstkaartjes (variërend van een opsomming van feiten tot fragmenten uit de geschreven media) wordt het denken van leerlingen zichtbaar gemaakt. Een uitgebreid in te vullen werkblad vervolmaakt dit principe van *brains on the table*.

RECHT EN RECHTVAARDIGHEID

Alvorens met dit *mysterie* te beginnen (en in feite met alle activerende werkvormen) is het goed voorkennis te activeren. Het verdient de aanbeveling om het concept rechtsstaat te hebben besproken. Dat is belangrijk omdat juist de Nijmeegse scooterzaak toont hoe gevoelens van rechtvaardigheid niet met wetten overeenkomen: je weet dat een van deze jongens verantwoordelijk is voor de dood van een onschuldig persoon, tegelijkertijd is er geen bewijs en wijzen ze naar elkaar. De rol van de docent is in dit type werkvormen cruciaal. Leg de les geregeld stil voor een constructieve tussenbespreking waarin een gesprek met de klas wordt aangegaan. Niet alleen met de vraag 'Hoe gaat het met de opdracht?', maar met gerichte inhoudelijke vragen: 'Op basis waarvan veroordeelt een rechter een verdachte?' of 'Op welke manier komt het concept rechtsstaat terug in de Nijmeegse scooterzaak?'. Het is hier dat *doing social science* ontstaat: redeneren vanuit de rechtsstaat en niet vanuit de onderbuik.

STRAFPROCES

Alle methoden op havo- en vwo-niveau besteden aandacht aan het strafproces: van onderzoek tot vonnis. Daar komt ook de rol van het

gerechtshof en de Hoge Raad bij kijken. Juist deze hogere rechtbanken spelen in de Nijmeegse scooterzaak een prominente rol. Als blijkt dat het gerechtshof in Arnhem de verdachten in 2012 vrijspreekt, wordt de spanning tussen recht en rechtvaardigheid duidelijk zichtbaar en worden ook de verschillende lagen in de rechtspraak duidelijk. De zaak gaat van de rechtbank naar het gerechtshof en de Hoge Raad en weer terug naar het gerechtshof. In 2018 komt de Hoge Raad zelfs voor een tweede en laatste maal in actie. De veroordelingen van het gerechtshof in Den Bosch uit 2016 blijven staan. Alle mogelijkheden om in beroep en cassatie te gaan passeren dus de revue.

FORMATIEVE EVALUATIE

Welke voorkennis biedt de docent zijn leerlingen wel of niet? Hierover verschillen de meningen. Wordt uitgegaan van een constructivistische opvatting van didactiek, dan zouden leerlingen zonder enige voorkennis met deze werkvorm kunnen worden geconfronteerd. Leerlingen zouden zo zelf de definitie van rechtsstaat en strafproces kunnen construeren. Mijn ervaring is echter dat de werkvorm beter als formatieve evaluatie kan worden ingezet. Voorkennis is dus essentieel. De hoeveelheid voorkennis kan op havoniveau anders zijn dan op vwo-niveau. Door het *brains on the table*-principe en goede tussen- en nabesprekingen kan de docent inventariseren in hoeverre vakinhoudelijke onderdelen worden gekend. Daarnaast biedt het handvatten om meer complexe denkvaardigheden rondom recht en rechtvaardigheid bespreekbaar te maken in de klas. ♦

Jasper Rijk is als lerarenopleider maatschappijleer verbonden aan Fontys Hogeschool in Tilburg.

Noten

1. Jinke Akkerman & Eva Roos, 'Het mysterie van de armoede van Bart. Bevordering van het kritisch denkvermogen van de leerling', in: *M&P* 50 (2019) 3, pp.18-19.
2. Raadpleeg voor deze ontwerpprincipes de inleiding 'Actief Historisch Denken: een didactiek om *knowing history* en *doing history* te integreren', in: Aardema, A., e.a. (red.), *Leerlingen construeren het verleden*, Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie, Boxmeer, 2011.

DE NIJMEEGSE SCOOTERZAAK: EEN KORT OVERZICHT

Op 15 januari 2010 wordt een onschuldige voorbijganger doodgereden als Mohammed A. en Mohammed El G. vluchten voor de politie na een mislukte overval op het Belvoir Hotel in Nijmegen. De verdachten worden opgepakt, maar misdragen zich enorm in het Radboud Ziekenhuis, waar ze zijn opgenomen om aan hun verwondingen te worden behandeld.

In december 2010 wordt A. veroordeeld tot acht jaar cel (dader), El G. tot zestien maanden (medeplichtige). De verdachten gaan in beroep en in mei 2012 volgt vrijspraak. Het Openbaar Ministerie gaat in cassatie en de Hoge Raad oordeelt in 2013 dat de zaak over moet, dit keer door het gerechtshof in Den Bosch. Deze zaak wordt vertraagd door de afwezigheid van El. G., die voor zijn eigen bruiloft in Marokko verblijft. Het gedrag van de verdachten (naar elkaar wijzen, misdragingen, ontbreken van respect voor de rechtsstaat) leidt tot veel verontwaardiging. Met name media als *GeenStijl* creëren een heuse hetze tegen de twee verdachten. In 2016 volgt de veroordeling van de twee verdachten tot celstraffen van respectievelijk vier jaar en drie jaar en negen maanden tegen El G. en A. De vertraging die El G. veroorzaakt wordt hem aangerekend en leidt tot een hogere straf. Ondanks een verzoek tot cassatie van de verdachten, bevestigt de Hoge Raad in 2018 de veroordelingen. De Nijmeegse scooterzaak duurt zo ruim acht jaar.

MEER WETEN

Als docent een *must* om te kijken, maar ook zeer bruikbaar om te gebruiken in de klas: de documentaire *Het fatale scooterongeluk* van 2Doc/BNNVARA. Te bekijken op: www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2019/februari/het-fatale-scooterongeluk.html. Op rechtspraak.nl worden enkele 'bekende rechtszaken' uiteengezet, inclusief alle officiële publicaties en vonnissen van de rechtbank. De Nijmeegse scooterzaak mag daarin niet ontbreken: www.rechtspraak.nl/Bekende-rechtszaken/Nijmeegse-scooterzaak.

OPDRACHT

**STRAFPROCES,
RECHT EN RECHTVAARDIGHEID
MAATSCHAPPIJLEER HAVO/VWO-4
THEMA: RECHTSSTAAT**

Introductie

Een mislukte overval. Een dodelijk scooterongeluk. Mishandeling. Twee verdachten die naar elkaar wijzen. 'Het Nijmeegse scooterdrama' heeft alle onderdelen van een gruwelijke misdaad in zich. Toch heeft het jarenlang geduurd voordat er een uitspraak over deze zaak kwam. Hoe zit dat?

Wat gaan we doen?

In de envelop die je van je docent krijgt, vind je zestien kaartjes. Op deze kaartjes staat informatie over de strafzaak tegen Mohammed A. en Mohammed el G. Door het bestuderen van de tekst op deze kaartjes krijg je inzicht in de praktijk van het strafrecht in Nederland.

OPDRACHT 1: RECONSTRUCTIE

Leg de kaartjes in de juiste volgorde om de volgorde van de strafzaak te bepalen. Het is daarbij van belang dat je de inhoud van paragrafen over het strafproces uit je studieboek goed kent.

TIP!

Je kunt beginnen met de kaartjes in twee categorieën in te delen: kaartjes rondom 'opsporing en aanhouding' en kaartjes rondom de 'rechtszaak'. Het eerste en het laatste kaartje zijn gegeven.

De juiste volgorde is: D.....N

OPDRACHT 2: WELKE UITSPRAAK?

Er wordt in de strafzaak tegen Mohammed A. en Mohammed el G. meerdere keren een uitspraak gedaan. Welke straffen krijgen de verdachten te horen? Geef steeds in je eigen woorden aan *wat* de uitspraak is en door *wie* de uitspraak wordt gedaan.

- Uitspraak 1 door ... komt neer op het volgende: Informatie gevonden op kaartje H.
- Uitspraak 2 door Gerechtshof Arnhem komt neer op het volgende: Informatie gevonden op kaartje... .
- Uitspraak 3 door ... komt neer op het volgende: ... Informatie gevonden op kaartje... .
- Uitspraak 4 door ... komt neer op het volgende: ... Informatie gevonden op kaartje... .
- Uitspraak 5 door ... komt neer op het volgende: ... Informatie gevonden op kaartje N.

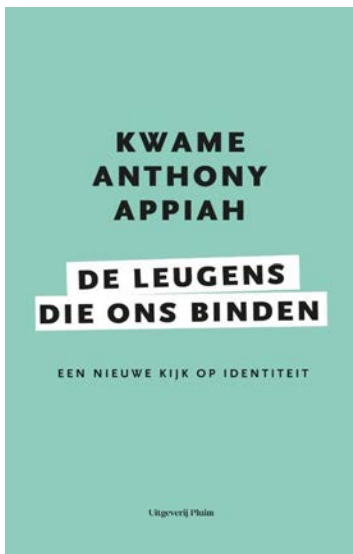
OPDRACHT 3: RECHT EN RECHTVAARDIGHEID

De Nijmeegse scooterzaak zorgde landelijk voor veel ophef. Een aantal gebeurtenissen uit deze zaak droeg daar specifiek aan bij. Daarbij botste het gevoel voor rechtvaardigheid met de werking van het recht en de rechtsstaat.

- a. Beredeneer dat het gedrag van de verdachten tot verontwaardiging bij het publiek leidde. Welke kaartjes gebruik je als bewijs voor je antwoord?
- b. Welke uitspraak (zie: opdracht 2) leidde tot de meeste verontwaardiging bij het publiek? Leg je antwoord uit.
- c. Beredeneer waarom de uitspraak is te verdedigen als je redeneert vanuit een belangrijk principe van de rechtsstaat.
- d. Het uiteindelijke vonnis (uitspraak 4 en 5) kun je zien als een manier om recht en rechtvaardigheid meer op elkaar af te stemmen. Leg dat uit.
- e. Zijn jullie het eens met het vonnis van de Nijmeegse scooterzaak. Bespreek dat in je groepje. Gebruik in jullie definitieve antwoord de term recht of rechtvaardigheid.

Bron: Fontys Hogeschool Tilburg

RECENSIES

ZIJN LEUGENS NODIG OM OVER EEN DEMOCRATIE TE SPREKEN?

IDENTITEIT HEROVERWOGEN

Het zijn de leugens die ons binden aan staat, geloof, klasse en kleur, althans volgens de filosoof Kwame Anthony Appiah. Wat voor oordeel het woord *leugens* met zich meebrengt is met de kافت and de titel van het boek niet duidelijk. *M&P* dook in de theorie van deze razend populaire denker, met als gevolg een knipoog naar het nieuwe maatschappijwetenschappenprogramma.

KOEN VOSSEN

De inmiddels als klassiek te classificeren passage over Kwame Anthony Appiah zelf maakt zijn denken autobiografisch en authentiek: terwijl hij in een taxi zit, een man van kleur met de kledingstijl van een aristocraat en het taalgebruik van een Oxford-professor, vraagt de bestuurder waar hij vandaan komt. Het antwoord is op zijn minst onbevredigend voor de vragende partij, aangezien zijn identiteit niet eenvormig is.

OPVATTING

Appiah breekt met dit boek een lans voor de strijd tegen een essentialistische identiteitsopvatting. Hiermee doelt hij vooral op het gegeven dat mensen generalisaties maken. Een veelgehoord voorbeeld luidt: vrouwen zijn zacht en zorgzaam. Dit impliceert dat alle vrouwen zorgzaam zijn, terwijl er empirisch gezien genoeg tegenovergestelde voorbeelden zijn te vinden. Identiteiten komen met associaties en ideeën en hier handelen we dan ook naar. Als bewijs haalt de filosoof het *Robbers Cave-Experiment* aan, bekend van het BNN-programma *Dat wordt oorlog!*. Tijdens een zomerkamp werden twee verschillende groepen jongens bestudeerd: de adelaars en de ratelslangen. Binnen enkele dagen hadden alle jongens negatieve denkbeelden over de andere groep ontwikkeld: 'De ander, die is in essentie slecht!'.

Draag je identiteit vederlicht lijkt het devies van de Ghanees-Britse, in de Verenigde Staten woonachtige, filosoof. Het labelen reduceert de medemensen tot categorieën met negatieve wijzijdenconstructies als gevolg. Appiah ziet dit niet als louter slecht: '*In sum, identities come, first with labels and ideas about why and to whom they applied. Second, your identity shapes your thoughts about how you should behave; and, third, it affects the way other people treat you.*' Identiteit geeft kaders en houvast bij de vraag: hoe zich te verhouden ten opzichte van jezelf en anderen?

DEMOCRATIE EN NATIONALE IDENTITEIT

De liberale democratie en volkssoevereiniteit zijn (theoretisch) onlosmakelijk met elkaar verbonden. Desalniettemin brengt dit ook diverse spanningen met zich mee. Veel liberaal democratische staten bestaan niet uit één *volk*. Appiah verwijst voor dit één-volk-is-één-staat-ideaal naar Georg Hegels gedachte dat alle groepen die er in de geschiedenis toe doen uiteindelijk staten vormen. Een blik in de hedendaagse kranten lijkt dit ideaal al te ontcrachten: Hongkong/China, Catalonië/Spanje. De vader van Appiah was een van de voorvechters van - een toen nog niet bestaand - Ghana. De destijds gestelde vraag 'Is Ghana het waard om voor te sterven?' vormde een nieuwe nationale identiteit, ondanks dat er in Ghana diverse andere talen en culturele achtergronden aan de orde van de dag waren. Identiteit, en dus gelogen, niet-essentialistische identiteit, is voor het politieke van cruciaal belang. In *Buitenhof* verklaarde de filosoof dan ook: 'Politiek gaat over vreemden die dingen samen doen. Zij doen alleen maar dingen samen wanneer zij in iets van een gemeenschappelijk belang geloven, ook al kennen zij elkaar niet.'

De Brexit lijkt de verhouding tussen democratie en nationale identiteit op scherp te zetten. Na alle verkiezingen wordt er gesteld: '*The people have spoken.*' Echter, afhankelijk van waar je de grenzen van 'the people' legt, zijn er andere uitslagen van het Brexit-referendum. Zijn het alle politieke burgers van het Verenigd Koninkrijk, alleen de Britten (Brexit staat immers voor Brittannië) of zijn het de Schotten en Welshmen?

Het huidige maatschappijwetenschappenprogramma lijkt mee te gaan in de zoektocht naar identiteit. Nederland typeren als de spanning van koopman en dominee. Het zijn de leugens die binden, aldus Kwame Anthony Appiah. Een analyse-oefening voor de oplettende leerling: hoeveel generalisaties van de Nederlandse identiteit zijn te ontdekken in de nieuwe methoden en syllabus van maatschappijwetenschappen? ♦

Kwame Anthony Appiah, DE LEUGENS DIE ONS BINDEN. EEN NIEUWE KIJK OP IDENTITEIT, Uitgeverij Pluim, Amsterdam, 2019, 272 bladzijden

POLITIEK

Het politieke dat aan de politiek voorafgaat: de kritiek van Carl Schmitt kritiek op parlementaire democratie en de moderne samenleving.

Bekend als de jurist van nazi-Duitsland wordt het werk van Carl Schmitt alom geschuwd, maar ook geliefd. Zoveel onenigheid als er over zijn denken bestaat, zo verbroederend is hij voor opposanten aan de linker- en rechterzijde van het politiek spectrum - alhoewel verbroederend... Schmitt poogt in het boek *Het begrip politiek* uiteen te zetten wat het politieke impliceert ten opzichte van het religieuze, economische, culturele, juridische of wetenschappelijke; de diverse domeinen van het menselijke leven, waarbij het politieke zich vooral kenmerkt door een intensivering van conflicten en relaties. Het politieke hanteert de onderscheiding tussen *vriend* en *vijand*: 'De begrippen vriend en vijand dient men in hun concrete existentiële betekenis te nemen, en niet als metaforen of symbolen (...), en al helemaal niet in (...) private gevoelens en neigingen'. Het gaat hier om tegenstellingen tussen verschillende zienswijzen en deze tegenstelling is niet te overbruggen door rationele discussies. Precies dit lijkt Schmitt de lezer duidelijk te maken: het politieke is mensenwerk en daarmee irrationeel. Hij durft daardoor ook te stellen dat: 'de politieke vijand hoeft niet moreel slecht te zijn en niet esthetisch lelijk; het is niet nodig dat hij als economische concurrent optreedt, en het kan misschien voordelig zijn om zaken met hem te doen'. In het hedendaagse wereldgebeuren lijkt Schmitts analyse meer dan broodnodig: de wereld is geen politieke eenheid, maar een politiek pluriversme. Dit pluriversme is niet hetzelfde als pluralisme en hierin zit de finesse van deze controversiële denker. De negentiende-eeuwse tegenstelling, parlamentarisme versus dictatuur, is het onderzoeken waard met zijn begrippenpaar: vriend en vijand. *KV*

Carl Schmitt, HET BEGRIP POLITIEK, Boom Uitgevers, Amsterdam, 2018, 160 bladzijden

DARP

Darp is een dorp in Drenthe waar vroeger kernwapens lagen opgeslagen. Westerman keert terug naar Darp en naar talloze andere plekken die hij heeft bezocht.

Het startte met een Renault 5 met ski's op het dak op weg naar Roemenië, waar Frank Westerman als beginnend journalist belandt in de aanloop naar de Roemeense revolutie van 1989. Met een blauw oog wordt hij het land uitgezet, voordat de revolutie losbarst en de Ceausescus terecht worden gesteld. Als linkse student tropische landbouw streeft Westerman naar een betere en eerlijkere wereld. Hij gaat naar Peru, voor onderzoek bij de indianen, en naar Cuba, om daar uit sympathie met de Cubaanse revolutie op het land te werken. Uitgebreid aandacht krijgen zijn correspondentschappen in Servië en Rusland, met uitstapjes naar onder andere Tsjetsjenië, Georgië, Turkmenistan, Tadzjikistan en Siberië. Westerman beschrijft hoe Nederlandse historici eind jaren negentig meeschrijven aan Russische geschiedenisboeken. Een reportage uit 1997 laat zien dat de Russische annexatie van de Krim al een lange aanloop had en tijdens een bezoek aan Tsjetsjenië is hij als journalist overgeleverd aan de persdienst van het Russische leger. Westerman is een journalist, maar vooral een verhalenverteller. Met veel persoonlijke anekdoten vertelt hij over de historische plekken die hij in zijn dertigjarig journalistenbestaan bezocht. Verwacht geen doorwrochte analyses, afrekening of verheerlijking van zijn linkse verleden. Westerman gaat het altijd om de mens en de plek zelf. Zo volgt hij een Nederlandse vrachtwagenchauffeur die met zijn kostbare lading naar Moskou rijdt. Een gevaarlijke rit vol hindernissen. Het boek begint bij Darp, het dorp waar hij als linkse jongen demonstreerde tegen de kernwapenopslag. Er is niets meer over van die plek en Darpers interesseert het niet meer zoveel. Ze stemmen tegenwoordig FvD en PVV. Westerman gaat met ze in gesprek en achterhaald waarom ze zich van de politiek hebben afgekeerd. *BB*

Frank Westerman, DE WERELD VOLGENS DARP. DE NAGALM VAN DE KOUDE OORLOG SINDS DE VAL VAN DE MUUR, Querido Fosfor, Amsterdam, 2019, 367 bladzijden

DICTATORS

De dictatoriale macht van persoonsverheerlijking.

De gezichten van politici vernieuwen, idealiter, na enige tijd. Een categorie politici lijkt daarentegen niet te verdwijnen: dictators. Alhoewel, ook hun standbeelden, affiches en portretten lijken onderhevig aan de tijd. 'Dat verraste nagenoeg alle waarnemers. Men ging ervan uit dat dictators en hun standbeelden niet omver te krijgen waren. Ze hadden zich meester gemaakt van de ziel van hun onderdanen en hun denken gevormd', aldus Frank Dikötter in *Acht dictators uit de 20e eeuw*. In tijden dat het (geo-)politieke ambacht meer tot politiek theater en persoonsverheerlijking lijkt te worden, is dit boek een welkome aanvulling. De titel is veranderd ten opzichte van de originele titel: *How to be a dictator?*. Dat leert Dikötter je uitmunten. In acht schetsen, van Adolf Hitler tot Mengistu Haile Mariam, ervaart de lezer welke mechanismen van belang zijn in een dictatuur: angst en een persoonlijkheidscultus van de leider. Nikita Chroesjtsjev zei al over Josef Stalin dat hij een 'weezinwekkende adoratie' voor zichzelf had. Een kenmerk dat Benito Mussolini ook vakkundig eigen maakte, met als gevolg dat hij 'de slaaf van zijn eigen mythe' werd. Veel van de feitjes en ontrafelingen zijn alom bekend. Desalniettemin heeft dit werk een belangrijke boodschap: wees waakzaam. De auteur werkt alleen historische figuren uit, maar verwijst in de inleiding en het nawoord constant naar hedendaagse tendensen. 'The death of democracy' lijkt voor hem, ondanks nuances, ook een inzet van het boek. Kritiek punt voor dit gedegen werk is het gebrek aan inzicht in de ontvanger van de persoonlijkheidscultusboodschap. Wat voor mensbeeld hanteert Dikötter voor het volk? Welke verschillen zitten er in het volk van een rechtse dictatuur ten opzichte van een linkse dictatuur? Vragen om tijdens het lezen over te peinen. *KV*

Frank Dikötter, ACHT DICTATORS UIT DE 20^E EEUW. DE CULT VAN PERSOONS-VERHEERLIJING, Uitgeverij Het Spectrum, Amsterdam, 2019, 352 bladzijden

Coen Gelinck | www.nvlm.nl

● DOCENTENDAG

De Docentendag 2020 vindt plaats op vrijdag 14 februari 2020 in Den Haag. Hoofdspreker is Bénédicte Ficq. Net als voorgaande jaren wordt de Docentendag voorafgegaan door een avondprogramma op 13 februari. De ticketverkoop is gestart. U kunt zich aanmelden via www.prodemos.nl/docentendag. Daar vindt u ook meer informatie over het programma.

● ALV

De jaarvergadering van de NVLM vindt plaats op donderdag 13 februari bij ProDemos in Den Haag. Inloop vanaf 16.00 uur, de vergadering begint om 16.30 uur en is om 18.00 uur afgelopen. Wie zich aanmeldt voor de Docentendag kan zich tegelijkertijd ook aanmelden voor deze ALV. Leden die niet naar de Docentendag komen zijn vanzelfsprekend ook hartelijk welkom bij de jaarvergadering. Als dit voor u geldt, kunt u zich aanmelden bij Freek Gruijters via secretaris@nvlm.nl. Alle leden vinden de agenda en de stukken voor de vergadering ruim voor 13 februari in hun mailbox.

● JOKE MADSEN OVERLEDEN

Op 11 oktober is Joke Madsen overleden. Joke was vanaf de jaren tachtig tot aan het begin van dit millennium lerarenopleider maatschappijleer aan de Universiteit van Amsterdam. Ze heeft een groot aantal leraren in opleiding - waaronder de auteur van deze pagina - doordrongen van de essentiële rol die maatschappijleer in de ontwikkeling van leerlingen kan en moet spelen. Joke vond het belangrijk dat leerlingen kritisch naar machtsstructuren en machthebbers leren kijken. Een samenleving heeft baat bij burgers die de vanzelfsprekendheid van ongelijkheid en machtsverschillen in twijfel trekken. Maatschappijleer kan eraan bijdragen dat leerlingen de kennis, vaardigheden en houdingen ontwikkelen die daarvoor nodig zijn. Voor Joke was dat een belangrijke motivatie in haar werk. Tegelijkertijd bracht Joke in haar contact met aankomende docenten maatschappijleer en met de vele anderen die zij in haar loopbaan tegenkwam veel warmte, belangstelling en gezelligheid mee. Die combinatie maakte haar tot een unieke persoonlijkheid in de maatschappijleerwereld. Joke was al een tijd met pensioen, maar ze is niet verdwenen uit het collectieve geheugen van haar collega's en oud-studenten. We kunnen er dan ook op vertrouwen dat haar visie op en haar hart voor maatschappijleer in de huidige generatie leraren en lerarenopleiders voortleeft.

● VERVOLG OP CURRICULUM.NU?

Op 10 oktober is het eindrapport van Curriculum.nu verschenen. Via www.nvlm.nl/curriculum-nu vindt u de reactie van de NVLM op de uitkomsten van Curriculum.nu. Het debat in de Kamercommissie voor OCW wordt waarschijnlijk begin 2020 gevoerd. Het Ministerie van OCW heeft de vakverenigingen - waaronder de NVLM - in het kader van een eventueel vervolg op Curriculum.nu gevraagd hun visie op hun vakken in de bovenbouw naar het ministerie te sturen. U vindt het advies van de NVLM over maatschappijleer, maatschappijkunde en maatschappijwetenschappen op: <https://nvlm.nl/onderwijs/curriculum-nu>.

● VERNIEUWING SYLLABUS MAATSCHAPPIJKUNDE VMBO 2022

De huidige syllabus maatschappijkunde is vastgesteld in 2008. De afgelopen jaren zijn kleine wijzigingen doorgevoerd, maar er was dringend behoefte aan een grondige herziening. In de afgelopen periode heeft een syllabuscommissie aan deze herziening gewerkt. Naar verwachting zal de concept-syllabus die daar het resultaat van is, gereed zijn op het moment dat u dit leest. Vervolgens zal de concept-syllabus via een digitale veldraadpleging aan het werkveld worden voorgelegd. De NVLM zal de leden hierover informeren via www.nvlm.nl en de NVLM-nieuwsbrief. Docenten maatschappijkunde ontvangen ook meer informatie in een mailing van Examenblad. De bedoeling is dat deze concept-syllabus medio juni 2020 door de minister wordt vastgesteld. Vervolgens zal in 2022 bij de centrale examens maatschappijkunde voor het eerst de vernieuwde syllabus worden getoetst. Zie voor alle informatie: www.examenblad.nl/onderwerp/vernieuwing-syllabus-2/2022.

● PROFIELWERKSTUKWEDSTRIJD 2020

Ook dit schooljaar organiseert de NVLM de profielwerkstukwedstrijd maatschappijwetenschappen! Bent u ervan overtuigd dat uw leerlingen een parel van een profielwerkstuk hebben gemaakt? Dan kunt u ze via het aanmeldformulier op onze website nomineren. De ingezonden werkstukken worden beoordeeld door een vakkundige jury bestaande uit docenten die werkzaam zijn op universiteiten en hogescholen. Winnende leerlingen worden in het zonnetje gezet met een mooie prijs op een bijzondere locatie. Zie voor meer informatie: www.nvlm.nl/wedstrijd.

BART

METROPOLDER

Het mag geen geheim zijn dat de laatste jaren één woord een steeds prominere rol is gaan spelen, zowel in de politiek als in het dagelijks leven. Ik doel hier op het woord *identiteit*. Maar wat is dat nu eigenlijk? In de tijd van mijn opa en oma kwam de vraag wie je was helemaal niet ter sprake. De wereld was klein, ze leefden binnen hun eigen gemeenschap, er was een heldere rolverdeling en natuurlijk was daar nog de kerk die voor zingeving zorgde.

Identiteit, oftewel het zelve of het eigene, is binnen onze individualistische samenleving steeds meer een *dingetje* geworden. Zolang je maar dicht bij jezelf blijft, goed naar jezelf luistert. Ik heb zelfs gehoord dat mensen zichzelf kwijt zijn geraakt! Dan gaan ze naar een ver land waar ze nog nooit zijn geweest om 'zichzelf' weer te vinden. Terwijl ik toch altijd heb geleerd dat je altijd moet zoeken op de plaats waar je het voor het laatste hebt gezien. Politici drijven identiteitspolitiek en als je even niet lekker in je vel zit wordt er al snel van identiteitscrisis gesproken.

Een thema dat dus ook prachtig binnen burgerschap past voor mijn eerstejaars. Mijn doel was om eens antwoord te zoeken op de vragen: wat is (jouw) identiteit en waar wordt deze door bepaald? De vraag aan de leerlingen was simpeler: 'Wat maakt jou jou?'. Om ze een beetje op weg te helpen gaf ik aan dat je identiteit bijvoorbeeld kan worden gevormd door de omgeving waarin je woont. Woon je bijvoorbeeld in een grote metropool of in een klein boerendorpje. Ik ging er even te gemakkelijk van uit dat de leerlingen wel wisten wat het woord metropool betekent. Wanneer een aantal leerlingen hun uiteenzetting van hun 'zelf'-onderzoekje presenteerden bleek het tegendeel. Een leerling vertelde dat zij in een klein boerendorp dichtbij Nijmegen woont. Met trots zei ze dat ze al heel haar leven in een metropolder woont; zich totaal niet bewust van de fout, maar vooral van de geniale creativiteit in die zin. Ik vond het vooral geniaal en heb het maar even gelaten. Dit zijn toch wel de dingen die het docentschap extra leuk maakt.

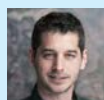
BART VAN DEN HANENBERG | mbo-docent

M&P

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteurBas
BanningMarian
van den
BergeWolter
BlankertRianne
BrinkKoen
DogteromVincent
de GeusKoen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef van
der LindenBart van den
Hanenberg

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION

Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK

Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Koos Busters | Nationale Beeldbank

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht.

Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

(advertentie)

Referenda zorgen voor een betere democratie

Eens

Oneens

Kies maatschappijwetenschappen!
Het vak dat je helpt de samenleving te begrijpen